

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет

Факультет економіки та управління
Кафедра економіки та економічної теорії

Обшарська Ірина Олександрівна

**Вплив пандемії COVID-19 на світові товарні ринки/
Impact of the COVID-19 pandemic on world commodity markets**

спеціальність: 051 – Економіка
освітньо-професійна програма – Економіка та управління підприємством

Випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконала студентка групи ЕУПм-21
Ірина Обшарська

підпис

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Л.А. Ляхович

підпис

**Випускну кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:**

“ ___ ” _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **В.В. Козюк**

Підпис

АНОТАЦІЯ

Обшарська І. О. Вплив пандемії COVID-19 на світові товарні ринки. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 051 “Економіка”, освітньо-професійної програма «Економіка та управління підприємством». – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2021.

У роботі розглянуто теоретичні підходи до визначення сутності і структури світових товарних ринків, проведено аналіз впливу тенденцій міжнародної торгівлі товарами на розвиток вітчизняного товарного ринку в умовах пандемії COVID-2019, розроблено практичні рекомендації щодо стратегії адаптації світових товарних ринків до умов пандемії COVID-19 на прикладі ринку будівельних матеріалів.

SUMMARY

Obsharska I. O. Impact of the COVID-19 pandemic on world commodity markets. – Manuscript.

Research for gaining the master’s degree on specialty 051 “Economics”, education program “Economy and management of an enterprise”. – West Ukrainian national university, Ternopil, 2021.

The paper considers theoretical approaches to determining the nature and structure of world commodity markets, analyzes the impact of international trade trends on the development of domestic commodity market in the pandemic COVID-2019, developed practical recommendations for adapting global commodity markets to the pandemic COVID-19 on the example building materials market.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТОВАРНИХ РИНКІВ...7	
1.1 Теоретичні підходи до визначення сутності і структури світових товарних ринків.....	7
1.2. Фактори впливу на кон'юнктуру світових товарних ринків.....	16
Висновки до розділу 1.....	23
Розділ 2 АНАЛІЗ СВІТОВИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19.....	25
2.1. Аналіз тенденцій розвитку світових товарних ринків країн в умовах пандемії COVID-2019.....	25
2.2. Аналіз впливу тенденцій міжнародної торгівлі товарами на розвиток вітчизняного товарного ринку в умовах пандемії COVID-2019.....	35
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3 Стратегія адаптації товарних ринків до зовнішніх викликів.....	49
Висновки до розділу 3.....	66
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток сучасної світової економіки не може характеризуватись стійкими позитивними трендами. Навпаки, характерними ознаками сучасного економічного розвитку багатьох країн світу, навіть деяких промислово розвинутих, є зростання інфляції, безробіття, фінансові та економічні кризи. Однак в останні півтора року світова економіка і світові товарні ринки зіштовхнулися з новим видом загрози – пандемією COVID-19, яка спричинила безпрецедентні порушення у світогосподарських зв'язках та негативно позначилася на кон'юктурі міжнародної торгівлі.

Не зважаючи на те, що сучасна економічна теорія доводить доцільність ринкового саморегулювання, пандемія COVID-19 зумовила актуальність перегляду усталених уявлень про ефективність ринкових законів, адже «чорний лебідь» у вигляді пандемічного шоку вимагає оперативного втручання держави в ринкові процеси з метою запобігання краху світової економіки.

Огляд літератури з теми дослідження. Проблема дослідження та регулювання товарних ринків у системі функціонування економіки присвятили свої праці науковці, зокрема: Ю. Білик, В. Геєць, Дж. Гелбрейт, Дж. Кейнс, М. Кондратьєв, Ф. Котлер, К. Ланкастер, С. Мочерний, М. Портер, В. Точилін, П. Саблук, А. Сміт, Н. Хомський, Е. Чемберлен, Ф. Жерер, А. Чухно, Й. Шумпетер та ін. Однак переважна більшість вчених зосереджували свою увагу на кон'юктурі товарних ринках в рамках прогнозованого циклічного розвитку економіки. Проте раптові форс-мажорні обставини зумовлюють необхідність розроблення ефективних стратегій реагування на екологічні і пандемічні шоки.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є розробка теоретичних засад дослідження міжнародних товарних ринків та практичних рекомендацій щодо їх розвитку в умовах пандемії COVID-19.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких основних завдань:

- розглянути теоретичні підходи до визначення сутності і структури

світових товарних ринків;

- окреслити фактори впливу на кон'юнктуру світових товарних ринків;
- проаналізувати тенденції розвитку світових товарних ринків країн в умовах пандемії COVID-2019;
- провести аналіз впливу тенденцій міжнародної торгівлі товарами на розвиток вітчизняного товарного ринку в умовах пандемії COVID-2019;
- проаналізувати особливості антикризових заходів розвинутих країн світу в контексті подолання наслідків COVID-2019;
- розробити практичні рекомендації щодо стратегії адаптації світових товарних ринків до умов пандемії COVID-19 на прикладі ринку будівельних матеріалів.

Об'єктом дослідження є відтворювальні процеси, що відбуваються на світових товарних ринках.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних і практичних аспектів адаптації методологічні дослідження кон'юнктури товарних ринків до впливу в умовах пандемії COVID-19.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження становили такі загальнонаукові методи: системний підхід – для теоретичного визначення сутності міжнародного товарного ринку; історичний метод – при розгляді поняття «ринок», «економічна кон'юнктура», «ділові цикли»; методи порівняльного аналізу та синтезу – для виявлення закономірностей динаміки розвитку світових товарних ринків в умовах пандемії COVID-19; статистичні методи (групування, порівняння) для оцінки функціонування внутрішнього товарного ринку України в умовах пандемії COVID-19; графічний – для відображення основних тенденцій динаміки товарних ринків. У роботі використано кореляційно-регресійний аналіз – для виявлення взаємозв'язку між факторами, що досліджувались.

Практичне значення полягає в теоретичному обґрунтуванні і практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з функціонуванням світових товарних ринків в умовах пандемії COVID-19. Отримані в ході

дослідження підходи, теоретичні узагальнення, висновки та розроблені рекомендації щодо формування стратегії адаптації товарних ринків до впливу пандемії COVID-19 можуть бути використані для мінімізації її негативного впливу на функціонування внутрішнього товарного ринку України та на зовнішньоекономічну діяльність вітчизняних підприємств.

Основні положення кваліфікаційної роботи розглянуті на 2 конференціях («Вплив пандемії Covid-2019 на вітчизняний ринок нерухомості» (Студентська науково-практична конференція «Економіка бізнесу: виклики діджиталізації та стратегії розвитку» (22 квітня 2021 року, м. Тернопіль); «Вплив пандемії Covid-19 на ринок цифрових технологій в ЄС» (VI Науково-практична конференція студентів та молодих вчених з міжнародною участю «Актуальні проблеми економіки, підприємництва та управління на сучасному етапі» (28 жовтня 2021 року, м. Тернопіль).

Структура випускної кваліфікаційної роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 68 сторінок, основний зміст роботи викладено на 62 сторінках. Робота містить 7 таблиць, 9 рисунків, список використаних джерел включає 51 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ТОВАРНИХ РИНКІВ

1.1. Теоретичні підходи до визначення сутності і структури світових товарних ринків

Історичний досвід розвитку людства свідчить про те, що ринковий механізм – це досягнення цивілізації, яке можна порівняти з відкриттями вогню, металу, електроніки. На відміну від інших технічних і наукових відкриттів, ринок є колективним людським винаходом. І щоб усвідомити його суть і механізми, людством робилися багаторазові спроби дати визначення поняттю ринок. Одне з перших визначень стверджувало, що ринок – це площа, місце купівлі-продажу товарів і послуг. У подальшому сутність ринку визначалась на базі відносин між покупцями і продавцями, співвідношення попиту і пропозиції.

Виникнення і розвиток ринку обумовлені впливом наступних чинників:

- потребами людей, які за своїм характером є зростаючими;
- обмеженістю ресурсів, що змушує вибирати ринкову форму їх розподілу;
- спеціалізацією і суспільним розподілом праці у промисловому виробництві, будівництві, сільському господарстві, торгівлі та ін., що підвищує ефективність виробництва і створює матеріальну основу для товарного обміну;
- економічною відособленістю товаровиробників у рамках форм власності;
- самостійністю суб'єктів у виборі виду діяльності й технології виробництва, у виборі ринку і ціни на свою продукцію тощо.

У зв'язку з цим у науковій літературі з'явилися такі визначення ринку:

- ринок – це механізм взаємодії покупців і продавців з приводу купівлі-продажу товарів і послуг;

- ринок – це система відносин між покупцями (попитом) і продавцями (пропозицією);
- ринок – це сукупність відносин товарного обміну;
- ринок – це сфера обміну, яка зв'язує в єдиний механізм виробників і споживачів товарів [33, 35, 37, 142].

Загалом, на наш погляд, під ринком потрібно розуміти складну систему економічних відносин між продавцями і покупцями з приводу купівлі-продажу суспільних благ на основі встановленої ціни під впливом об'єктивно-суб'єктивних факторів у розрізі попиту і пропозиції.

Аналізуючи фахову літературу з питань економіки та функціонування ринку як економічної категорії, можемо виокремити декілька особливостей ринку:

- 1) основним атрибутом ринку є товар, без товару не можна говорити про сферу обміну та відносини покупців і продавців;
- 2) сучасний ринок вимагає наявності розвиненої і стійкої грошової системи для здійснення товарообмінних операцій за схемою: товар-гроші-товар;
- 3) ринок обумовлює самостійність і добровільність дій суб'єктів господарювання, свободу договірних відносин. Зрозуміло, що самостійність і свобода ринку, до певної міри, відносна, тому що вони обмежені правилами «ринкової гри»;
- 4) при усій своїй стихійності, ринок підкоряється дії законів: вартості, конкуренції, співвідношення попиту і пропозиції;
- 5) стимулюючий ефект ринку проявляється через особисті економічні інтереси продавців (товаровиробників) і покупців (споживачів);
- 6) ринок вимагає повної матеріальної відповідальності своїх учасників за результати своєї діяльності;
- 7) ринок припускає встановлення вільних ринкових цін, що формуються під впливом попиту і пропозиції;

8) ринок припускає відкритість перед світовим господарством, приймаючи за основу положення, що місцевий (регіональний) ринок виступає як частина національного, а національний – як частина світового ринку;

9) ринок формує такий тип «економічної» людини, який у свої поведінкові норми включає також ринкову етику.

Головними суб'єктами ринку є: виробники товару, продавці, покупці і посередники. Вони можуть бути фізичними і юридичними особами. В умовах суспільного розподілу праці між виробником (продавцем) і споживачем (покупцем) об'єктивно виникають відносини з приводу обміну товарів. Розвиток обміну приводить до того, що обмін товарів опосередкується грошима, тобто набуває форми купівлі-продажу. Тому ринкові відносини мають товарно-грошову форму прояву. Предметом, за допомогою якого реалізуються ринкові стосунки, виступає товар, який може існувати у різних конкретних речових формах: хліб, м'ясо, молоко, консерви, зерно, автомобілі, нафтопродукти, засоби виробництва, одяг тощо.

Ринкові відносини зародилися на базі приватної власності в різних її формах. Приватна власність породжує економічну відособленість суб'єктів ринку та їх економічну незалежність. Незалежність суб'єктів ринкових стосунків дає їм можливість самостійно приймати будь-які господарські рішення, діапазон яких дуже широкий. Виробник вирішує, що виготовляти і в яких обсягах, які ресурси використовувати і за якою ціною їх купувати, за якою ціною реалізовувати свою продукцію, як реагувати на поведінку інших суб'єктів ринку. Покупець також вільний у виборі: що купувати, в якому обсязі, за якою ціною, у якого продавця. Господарські рішення приймаються без будь-якого зовнішнього примусу, на добровільній основі. Мотив поведінки суб'єктів ринку в умовах панування приватної власності один – особиста економічна вигода.

Для системи ринкових відносин, які базуються на приватній власності, характерна наявність прямих зв'язків, як між продавцями і покупцями, так і між виробниками. При цьому виключається тиск адміністративних органів на

прийняття суб'єктами ринку того чи іншого рішення. Характерною рисою ринкових відносин є наявність реальної можливості вибору. Можливість вибору визначається наявністю в кожному випадку декількох продавців і декількох покупців й їх самостійністю.

З метою ґрунтовного дослідження сутності ринку як економічної категорії у фаховій літературі ринок класифікують на окремі види за певними класифікаційними ознаками (рис. 1.1).

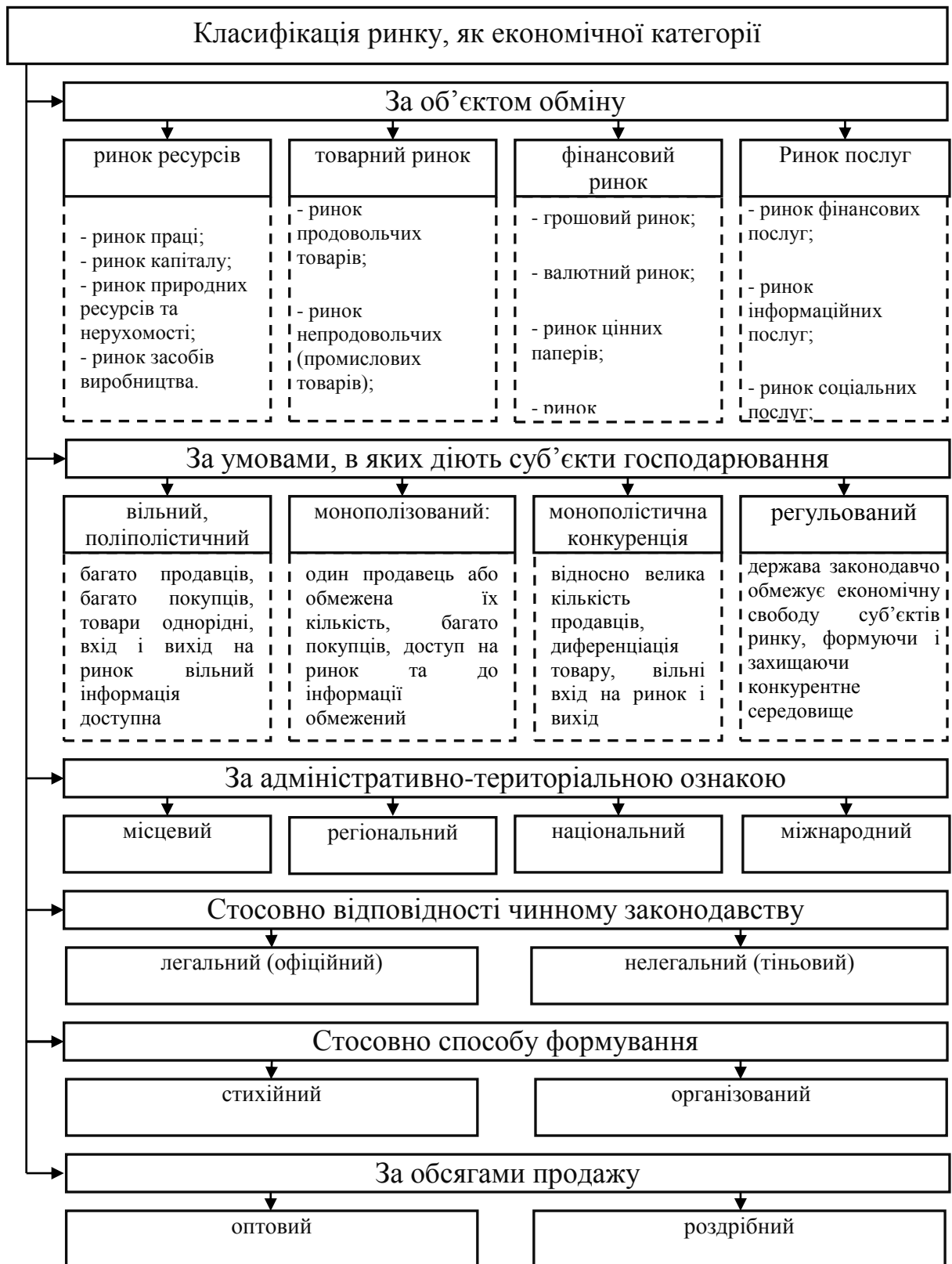

Рис. 1.1. Класифікація ринків*

* Джерело: побудовано автором на основі [12, с. 285; 25, с. 151; 21, с. 57; 11, с. 193; 24, с. 141]

Одним із найважливіших ринків в наведеній класифікації є ринок товарів, адже він створює можливості для задоволення потреб людства як у товарах першої необхідності, так і в товарах, які забезпечують комфортне функціонування людини, тому дослідження особливостей розвитку товарного ринку завжди було предметом дискусії у наукових колах.

Сучасний товарний ринок – це категорія товарного виробництва, яке не обмежується лише рамками національної економіки, а в пошуках збуту власної продукції виходить за національні межі. Він характеризується оптимізацією використання важливих чинників виробництва, спрямованих на створення конкурентних засад у його розвитку [3, с. 115].

Розширення товарного ринку за межі національної економіки, тобто формування міжнародного товарного ринку, відбувається не лише з метою пошуку векторів збуту виробленого товару, а є об'єктивним процесом міжнародного поділу праці, міжнародної кооперації, впровадження інноваційних технологій, діджиталізації процесів управління товарними потоками тощо.

Концептуальним базисом теорії світових товарних ринків стали праці відомих науковців. Так, ввівши у своїх працях поняття «економіка ринку», французький дослідник Моріс Алле, аргументував існування значного видового розмаїття ринків і цін; дослідження французького економіста Жана Тіроля стали значним внеском у розвиток теорії ринкової влади, а також механізмів її регулювання.

Теоретична сутність міжнародного ринку, на думку українського вченого Яремовича П.П., розкривається через формування відносин між державами та їхніми представниками (фірми, товарні біржі), що виникають під час формування пропозиції та попиту на товари [43, с. 184]. Тобто міжнародний товарний ринок формально є місцем зустрічі покупців і продавців з різних країн світу, який, фактично, дозволяє задовольнити будь-які потреби покупця, економіки тієї чи іншої країни та людства в цілому.

Сутність міжнародного товарного ринку доцільно також розглядати через функції ринку, до яких в економічній літературі відносять інформаційну, регулюючу, контролюючу, стимулюючу, посередницьку, сануючу, соціальну функції [13, с. 50; 33, с. 128].

Розглянемо найважливіші з них:

1. Інформаційна функція. Ринок виступає у ролі широченного джерела знань для економічних суб'єктів, державної влади щодо тенденцій розвитку економіки та проблем у її функціонуванні. Дає змогу проаналізувати та порівняти рівень економічного розвитку держави через визначення частки її участі у міжнародному товарному ринку.

2. Регулююча функція дає змогу встановити рівноважну (конкурентну) ціну під впливом попиту і пропозиції, що, своєю чергою, дозволяє забезпечити оптимальне співвідношення між корисністю товару і ціною на нього.

3. Контролююча функція забезпечує створення передумов для виробництва рівноважного обсягу товарів, тобто такого обсягу, що потрібен ринку і який буде проданий на ньому.

4. Стимулююча функція стимулює впровадження у виробництво досягнення науково-технічного прогресу з метою зниження витрат на виробництво продукції та підвищення її якості й конкурентоспроможності.

5. Посередницька функція дозволяє споживачу вибирати раціонального постачальника продукції. У той же час продавцю надається можливість вибрати найбільш відповідного покупця.

6. Сануюча функція очищає виробництво від економічно слабких, нежиттєздатних господарських одиниць і, навпаки, заохочує розвиток ефективних, підприємливих, перспективних фірм.

Ми погоджуємося з переліченими вище функціями, в тому що вони дійсно відображають сутність товарного ринку взагалі, та міжнародного товарного ринку зокрема. Однак, враховуючи специфіку функціонування міжнародного товарного ринку, який дає змогу придбавати ті чи інші товари, не зважаючи на наявність національних кордонів, вважаємо за необхідне

виокремити ще й таку функцію міжнародного товарного ринку, як забезпечуючу. Суть цієї функції полягає в тому, що міжнародний товарний ринок дозволяє придбати будь-який товар та задовольнити будь-які матеріальні потреби економічних агентів, незважаючи на обмеженість ресурсів для виробництва того чи іншого товару в межах національної економіки. Тобто міжнародний товарний ринок нівелює нестачу кадрових, науково-технічних та виробничих ресурсів, які можуть спостерігатися в межах національної економіки, а створює можливості для ввезення необхідних товарів придбаних в інших країнах світу, котрі володіють усіма необхідними можливостями для його виробництва. Єдиними питаннями щодо ускладнення таких операцій є ціна та умови транспортування товару.

Не зважаючи на те, що міжнародний товарний ринок, виконуючи свої функції, створює умови для вільної конкуренції, елементи поведінкової економіки покупців та продавців та геоекономічних і геополітичних ризиків зумовлюють залучення держав, а також спеціалізованих міжнародних організацій для регулювання міжнародного товарного ринку.

На сьогоднішній день, основною міжнародною організацією, яка регулює процеси функціонування міжнародного товарного ринку є Світова організація торгівлі (СОТ), яка відповідає за розробку та впровадження нових торгових угод, а також слідкує за дотриманням членами організації всіх угод, підписаних більшістю країн світу та ратифікованих їх парламентами. СОТ будує свою діяльність, виходячи з рішень, ухвалених у 1986-1994 роках у рамках Уругвайського раунду та більш ранніх домовленостей. Обговорення питань та прийняття рішень щодо глобальних проблем лібералізації та перспектив подальшого розвитку світової торгівлі проходять у рамках багатосторонніх торгових переговорів (раунди).

Завданням СОТ проголошено не досягнення будь-яких цілей чи результатів, а встановлення загальних принципів міжнародної торгівлі. Згідно з декларацією, робота СОТ, як і ГАТТ (Генеральної угоди з тарифів і торгівлі) до неї, спирається на основні засади, серед яких:

Рівні права. Усі члени СОТ зобов'язані надавати всім іншим членам режим найбільшого сприяння торгівлі (РНБ). Принцип РНБ означає, що преференції, надані одному з членів СОТ, автоматично поширюються і на всіх інших членів організації у будь-якому випадку.

Взаємність. Усі поступки у послабленні двосторонніх торгових обмежень мають бути взаємними.

Прозорість. Члени СОТ повинні повністю публікувати свої торгові правила та мати органи, які відповідають за надання інформації іншим членам СОТ.

Створення чинних зобов'язань. Зобов'язання за торговими тарифами країн регулюються переважно органами СОТ, а не взаємовідносинами між країнами. А у разі погіршення умов торгівлі в будь-якій країні у конкретному секторі, країна, яка зазнала митно-тарифних обмежень може вимагати компенсацій в інших секторах.

Захисні клапани. У деяких випадках уряд має право запроваджувати торгові обмеження. Угода СОТ дозволяє членам вживати заходів щодо захисту навколишнього середовища та окремих галузей національної економіки у випадку заподіяння їм шкоди в процесі послаблення торгових обмежень [23, с. 32].

Окрім цього, міжнародні товарні ринки в регіональному контексті можуть регулюватися шляхом створення регіональних економіко-політичних об'єднань, таких як: Європейський Союз, Північно-американська зона митної торгівлі (НАФТА замінена на USMCA), Митний союз (Росія, Білорусь, Казахстан) тощо.

Світові товарні ринки є системами, що стрімко розвиваються, набуваючи на кожному хронологічному етапі відмітних ознак. Під впливом нових умов функціонування сформувалися такі вектори їх розвитку: варіювання товарної структури, зміни у розвитку географічних сегментів та у політиці ціноутворення на окремих ринках чи їх групах тощо.

Сьогоднішні умови глобалізації товарних ринків змушують виробників широко інформувати споживачів про параметри своєї продукції у розрізі її якості, безпечності тощо. Це зумовило посилення суверенітету споживачів та формування індивідуального попиту. Щодо виробників, це привело до застосування компаніями інструментів індивідуального маркетингу через комунікації з використанням соціальних мереж, Інтернет-сторінок тощо.

Таким чином, підсумовуючи вище наведене зауважимо, що міжнародний товарний ринок формується на основі поєднання національних та регіональних товарних ринків з метою створення можливостей для купівлі-продажу товарів економічними агентами всіх держав світу та функціонує в рамках міжнародних регулятивних процедур, спрямованих на забезпечення рівноправного доступу держав до необхідних їм матеріальних благ.

1.2. Фактори впливу на кон'юнктуру світових товарних ринків

Дослідження факторів впливу на динаміку та тенденції розвитку світових товарних ринків у фаховій літературі відбувається в межах теорії ринкової кон'юнктури, яка є важливою галуззю економічної науки, що розглядає господарські процеси у постійній зміні та розвитку. Кон'юнктурні дослідження становлять невід'ємний елемент економічної політики держави. Без них неможливо досягти успіху, адже кон'юнктура вказує на сукупність факторів та умов, що впливають на розвиток тих чи інших ринків або економіки в цілому.

Загальноекономічна кон'юнктура характеризує стан всього ринкового процесу національного господарства на той чи інший період. Кон'юнктура товарних ринків вивчає зміни та коливання у сфері виробництва та реалізації окремих видів товару. Функціонування ринку, його розширення або скорочення, попит і пропозиція – все це залежить від умов, що складаються на ньому, тобто від кон'юнктури.

Вперше термін «кон'юнктура» застосував Ф. Лассаль, ототожнюючи її з уявленнями про пов'язану сукупність усіх існуючих обставин, що оточують

людину меркантильного світу [19, с. 87]. З'ясовуючи зміст кон'юнктури, необхідно пам'ятати, що ринок з його важелями впливу на виробництво виступає як сполучна ланка між окремими господарюючими суб'єктами.

Економічне життя схильне до періодичних коливань, підйомів і спадів, тобто до так званих економічних циклів. Циклічні коливання економіки складають об'єктивний процес та виникають під впливом різноманітних факторів. В економіці виділяють регулярні та нерегулярні коливання. Нерегулярні коливання виникають випадково, часто через не встановлені причини або цикли, що мають складну структуру. Регулярні коливання економіки поділяються на сезонні і циклічні. Сезонні коливання обумовлені природно-кліматичними факторами і за змістом є також циклічними, похідними від сонячних і місячних циклів. Циклічні коливання економіки по чергово поєднують фази підйомів і спадів. Вони поділяються на малі та великі цикли. Малі цикли охоплюють період 7-11 років. Їхньою матеріальною основою виступає середній термін служби обладнання. Великі цикли або довготривалі періодичні коливання охоплюють триваліший період - 50-60 років. Великі цикли пов'язані з глобальними змінами у суспільстві (зміна техніки, війни, революції, перебудови тощо). Циклічні закономірності розвитку є першопричиною всіх кон'юнктурних змін.

Теоретичну основу циклічного розвитку економіки започаткував англійський економіст Т. Мальтус, який у своїй праці «Принципи політичної економії» [35, с. 141] звернув увагу на фактори, що призводять до виникнення економічних коливань. Такі фактори розглядалися крізь призму їх впливу на розподіл суспільного продукту, попит і пропозицію на товарних ринках, а також інтенсивність торгів. Основна причина коливань в економіці, на думку вченого, полягає у змінах умов торгівлі, що в свою чергу визначає кон'юнктуру товарного ринку.

Після Т. Мальтуса суттєвого прогресу в дослідженнях ділових циклів було досягнуто у праці Т. Тука й У. Н'юмарч «Історія цін та їх коливань, 1792 – 1856 рр.» (1857 р.), оскільки авторами було впроваджено поняття «економічні цикли

ділової активності» та доведено, що кожна наступна фаза циклу формується на основі попередньої, що започаткувало циклічно-генетичний підхід до аналізу економічної кон'юнктури [42, с. 243].

Важливу роль в процесі дослідження ринкової кон'юнктури відіграв вчений Й. Шумпетер, який циклічність виробництва пов'язував із нерівномірними тенденціями науково-технічного розвитку та особливостями розвитку основного капіталу.

Французький учений К. Жугляр, який у середині ХІХ ст. (1862 р.) зробив розрахунки, які в подальшому отримали його ім'я – «цикли Жугляра» [Помилка! Джерело посилання не знайдено.], встановив, що найрельєфніше виражаються саме промислові (ділові) середні цикли. Відповідно до теорії К. Жугляра, коливання спостерігаються не просто у рівні завантаження існуючих виробничих потужностей (і, відповідно, в об'ємі товарних запасів), але й в об'ємі інвестицій в основний капітал. Як зазначає К. Жугляр: «У результаті, до тимчасових запізнювань додаються ще й тимчасові затримки між ухваленням інвестиційних рішень і зведенням відповідних виробничих потужностей (а також між зведенням і запуском відповідних потужностей). Додаткова затримка формується і між спадом попиту і ліквідацією відповідних виробничих потужностей. [39].» Проблема виникнення економічних циклів пов'язана із не співпадінням часу, протягом якого рішення приймається і коли воно починає давати певні результати [39].

У 1920 році американським економістом Д. Кітчіним та дослідником В. Крамаром були відкриті та обґрунтовані короткострокові фінансово-економічні цикли [50; 46]. Виникнення економічних коливань учені розглядали як наслідок зміни світових запасів золота, що сьогодні не може задовольняти, у зв'язку з інноваціями, що відбулися в світі. Проте сучасна наука пов'язує механізм генерування таких циклів із запізнюваннями за часом (часовими лагами) в русі інформації, що впливають на ухвалення рішень комерційними фірмами.

У першій половині ХХ ст. вчений М. Кондратьєв дослідив та довів існування довгострокових циклів кон'юнктури, які сьогодні також називають

його іменем – «хвилі Кондратьєва (К-хвилі)» [15, с. 43; 16, с. 71]. Він виявив взаємозв'язок статистичного та циклічно-динамічного розвитку економічної системи та його вплив на суспільний розвиток, вказав на незворотність криз у загальній структурі циклів, проаналізував структуру циклів та їх наслідки. Значну роботу вчений зробив, дослідивши довгі цикли кон'юнктури та їх взаємозв'язок із середньостроковими циклами. Але найголовніше досягнення вченого полягає в тому, що він обґрунтував визначальну роль інновацій у зміні великих циклів. Зокрема науково-технічний прогрес є підґрунтям до економічного зростання. Як зазначає М. Кондратьєв: «...науково-технічний прогрес матеріалізується в глибоких змінах техніки виробництва й обміну, а також у значних трансформаціях основних умов господарського життя суспільства. Саме технологічні винаходи і відкриття є запорукою таких якісних та революційних змін» [17, с. 320]. Відповідно до наукових результатів Кондратьєва, цикли тривають 50 років і зумовлені процесом якісних змін базисних поколінь і технологій, транспортних засобів, великих споруд та ін. у провідних галузях економіки [1, с. 21]. Не можна залишити поза увагою дослідження українського вченого, Нобелівського лауреата в галузі економіки С.Кузнеця [51], який проаналізував інвестиції в основний капітал як джерело економічного зростання і створив теорію про сектор, що лідирує. Він дійшов висновку, що інвестиції пов'язані між собою у галузі промисловості, створюють певний кластер, який повторюється з 30-річною періодичністю. Під таким сектором, що лідирує, він об'єднав ті галузі, які технологічно та організаційно взаємопов'язані.

В проведеному Кузнецем дослідженні виділено два основних сектори, що лідирують: первинний (видобувні галузі, сільське господарство) і вторинний (обробні галузі промисловості). Динаміка економічного зростання, за ідеєю Кузнеця, характеризується: «...змінюю періодів, протягом яких співвідношення цін на продукцію цих секторів сприяє підвищенню прибутків у промисловості, періодами, коли це співвідношення більш сприятливе для розвитку первинних секторів. Така дзеркальна цінова динаміка у двох взаємопов'язаних секторах

економіки породжує дискретність у величині та напрямі інвестиційних потоків. Саме такі дослідження покладені в основу виділення циклів (ритмів) Кузнеця.» [51].

Вивчаючи та аналізуючи економічні цикли та хвилі, не можна оминати увагою дослідження видатного українського вченого Михайла Туган-Барановського [38, с. 351], який у кінці XIX ст. (1884 р.) створив теорію періодичності промислових криз, зумовлених циклічністю інвестиційних процесів, що забезпечують довгостроковий підйом через швидке розширення одного або кількох ключових секторів. Відповідно до теорії Туган-Барановського, кризи в Англії були зумовлені припливами і відпливами економічного життя, що циклічно повторюються. Як встановив учений, цикл буває довго- або короткотривалим залежно від конкретних економічних умов, що складаються в кожний історичний період. Цикл не представляє собою явище, що управляється математичним законом, оскільки кризи в Англії XIX ст. повторювалися з інтервалом від 7 до 11 років. Учений зазначає: «Рух економіки періодичний у тому сенсі, що відбувалася зміна послідовних фаз процвітання і депресії, поява і зникнення яких мають циклічну форму. По суті, промисловий цикл можна представити як закон, притаманний самій природі капіталістичної економіки» [367, с. 351; 368, с. 210].

Підсумовуючи наукові підходи до розуміння сутності економічної кон'юнктури та циклічності економічного розвитку зауважимо, що наведені вище науковці описали декілька факторів впливу на динаміку економічних циклів (див. рис. 1.2), які мають такі стадії, як: спад, депресія, пожвавлення та піднесення.

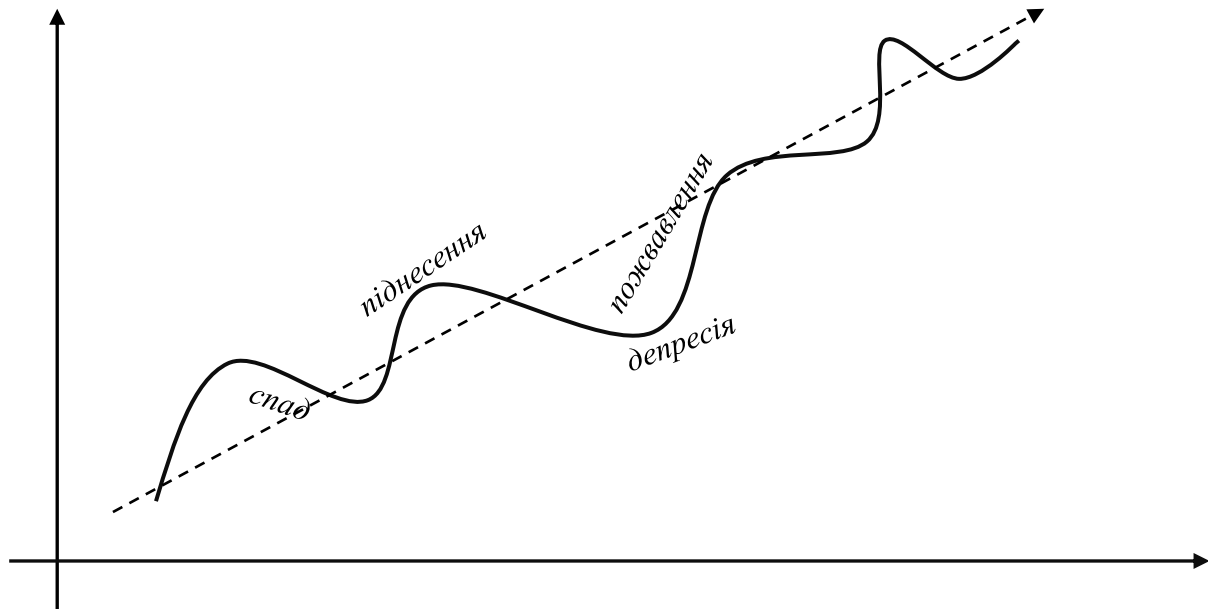

Рис. 1.2. Фази економічного циклу*

*Джерело: побудовано автором

Виходячи з аналізу наукових підходів Т. Мальтуса, Т. Тука, У. Н'юмарча, К. Жугляра, М. Кондратьєва, С. Кузнеця, Й. Шумпетера, М. Туган-Барановського до визначення особливостей ринкової кон'юнктури, узагальнимо виокремлені ними фактори, які впливають на циклічний розвиток економіки, транслюючи їх на сучасні реалії:

- Умови торгівлі. Умови торгівлі, як фактор впливу на кон'юнктуру світових товарних ринків у сучасних реаліях пандемії COVID-19 є надзвичайно актуальним, адже, з одного боку, карантинні обмеження дещо змінили умови торгівлі, а з іншого боку – з метою захисту національних економік від впливу кризи спостерігаються прояви неопротекціонізму. Наприклад, введення так званого «зеленого курсу ЄС» та «вуглецевого податку».

- Науково-технічний прогрес. Науково-технічний прогрес є важливим фактором, який сприяє економічному пожвавленню та піднесенню, однак його зародження здебільшого розпочинається в період депресії.

- Затримки в прийнятті інвестиційних рішень та здійсненні самих інвестицій. Інформатизація, діджиталізація суспільства та впровадження

криптовалют створюють умови для максимально швидкого обміну інформацією та умови для її швидкого застарівання, відтак отримання інформації із запізненням призводить до затримки або неправильного прийняття інвестиційних рішень, що впливають на розвиток виробничих і торгівельних процесів. До цього фактору варто віднести часові лаги в русі інформації, що впливають на ухвалення рішень комерційними фірмами.

- Інновації. Інновації в сучасних умовах вже втратили прикмети спонтанних рішень або спонтанних винаходів, які могли траплятися ще на початку минулого століття. Сьогодні інновації є продуктом наукового осмислення розвитку світу в цілому і кон'юнктури світової економіки, метою якого є подолання економічного спаду та створення умов для економічного піднесення. Тому інновації можна назвати керованим фактором впливу на динаміку світових товарних ринків.

Окрім окреслених вище факторів вплив на економічну кон'юнктуру та кон'юнктуру товарних ринків у фаховій літературі виділяють декілька інших факторів, які заслуговують на увагу. Зокрема такі як:

1. Природні фактори (кількісні запаси та якісний склад природних ресурсів); вони зазвичай посилюють конкурентні позиції країн, що мають кращі запаси природних ресурсів і кращі умови їх видобування. Від особливостей сировинної бази залежить розташування багатьох товаровиробників та зосередження основних торгівельних шляхів.

2. Технічні фактори – ті, які формують основу для якісного виробництва товару, що своєю чергою впливає на його ціну та конкурентоздатність.

3. Екологічні фактори. В даний час актуальності набирають такі фактори впливу на динаміку світових товарних ринків, як: зміна клімату, різні епідемії, стихійні лиха і т. д., що, у свою чергу, послаблює позиції бізнесу в уражених регіонах і знижує купівельну спроможність населення, що постраждало від цього (пандемія COVID-19).

Отже, аналіз факторів впливу на кон'юнктуру світових товарних ринків є важливим аспектом як державної економічної політики, так і підприємств, які

здійснюють зовнішньо-економічну діяльність. Саме оцінка факторів й імовірності їх виникнення дає змогу отримати необхідну інформацію для держави, виробників продукції, перевізників та споживачів.

Висновки до розділу 1

На основі аналізу наукової літератури з питань економічної теорії, теорій економічної конкуренції та циклів у роботі узагальнено наукові підходи до розуміння сутності ринку, під яким запропоновано розуміти складну систему економічних відносин між продавцями і покупцями з приводу купівлі-продажу суспільних благ на основі встановленої ціни під впливом об'єктивно-суб'єктивних факторів з боку попиту і пропозиції.

Доведено, що товарний ринок з огляду на створення умов для обміну товарами першої необхідності є основним ринком у світовій економіці і формально являє собою місце зустрічі покупців і продавців з різних країн світу, який, фактично, дозволяє задовольнити будь-які потреби покупця, економіки тієї чи іншої країни та людства в цілому.

У роботі виокремлено та охарактеризовано сутність основних функцій міжнародного товарного ринку, як-от: інформаційна, регулююча, контролююча, стимулююча, посередницька, сануюча. Окрім цього в роботі запропоновано таку функцію міжнародного ринку як «забезпечуюча», суть якої полягає в тому, що міжнародний товарний ринок дозволяє придбати будь-який товар та задовольнити будь-які матеріальні потреби економічних агентів, незважаючи на обмеженість ресурсів для виробництва того чи іншого товару в межах національної економіки.

Встановлено, що під впливом нових умов функціонування сформувалися такі вектори розвитку світових товарних ринків: варіювання товарної структури, зміни у розвитку географічних сегментів та у політиці ціноутворення на окремих ринках чи їх групах тощо. Значний вплив на них здійснюють процеси глобалізації, які зумовили, по-перше, посилення

суверенітету споживачів та формування індивідуального попиту, по-друге, активізацію компаній у напрямку широкого використання інструментів індивідуального маркетингу через комунікації на основі соціальних мереж, Інтернет-сторінок тощо.

Розвиток міжнародних товарних ринків залежить від певних факторів, що визначають його кон'юнктуру. На основі аналізу фундаментальних наукових праць з питань економічної кон'юнктури в роботі систематизовано та охарактеризовано основні фактори впливу на тенденції розвитку міжнародних товарних ринків, зокрема такі: умови торгівлі, науково-технічний прогрес, затримки в прийнятті інвестиційних рішень та здійсненні самих інвестицій, інновації, природні фактори, технічні фактори, екологічні фактори.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СВІТОВИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

2.1. Аналіз тенденцій розвитку світових товарних ринків країн в умовах пандемії COVID-2019

На початку 2020 року світова економіка зіткнулася з «чорним лебедем» – новим масовим вірусним захворюванням, яке тимчасово паралізувало розвиток міжнародної торгівлі, деформувало міжнародні транспортні потоки, міжнародний туризм та інші атрибути глобалізації.

Так, 31 грудня 2019 р. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) оголосила про спалах пневмонії невідомого походження у м. Ухань (Китайська Народна Республіка). 30 січня 2020 р. ситуація у світі, пов'язана із захворюванням, була визнана «надзвичайною ситуацією в галузі охорони здоров'я міжнародного значення» [27]. У цей час про випадки зараження почали повідомляти й інші країни, зокрема Франція, Німеччина, США.

11 березня 2020 року ВООЗ оголосило про початок пандемії коронавірусної інфекції – до цього часу нову вірусну інфекцію було виявлено у 114 країнах, понад 118 тис. осіб вже були хворі на COVID-19. Станом на 1 вересня 2021 року у всьому світі виявлено понад 250 млн. хворих на COVID-19, понад 5 млн. осіб загинуло [45].

Поширення COVID-19 по світу відбувалося нерівномірно, відображаючи існуючі проблеми в різних країнах: доступність та охоплення медичною допомогою; швидкість реакції уряду та ступінь довіри населення до влади; питання внутрішньої соціальної політики та рівень життя населення (багато хто продовжував ходити на роботу з симптомами, поширюючи вірус, оскільки їм не вистачало коштів на життя).

Щоб стримати епідемію нової інфекції, в країнах світу вживалися різні заходи – від закриття зовнішніх кордонів та обмеження транспортного

сполучення всередині країни до запровадження повного локдауну, закриття магазинів та громадських закладів, переведення працівників на віддалену роботу.

Карантинні обмеження, які були запроваджені у переважній більшості країн світу суттєво вплинули на розвиток світової економіки, адже світовий ВВП знизився у 2020 році порівняно з 2019 роком на 4,36% (див. рис. 2.1), однак за прогнозами МВФ світовий ВВП у 2021 році повинен збільшитися на 5,15% за рахунок відкладеного попиту. При цьому досягнення зростання ВВП тенденцій 2018 року прогнозується у 2024 році.

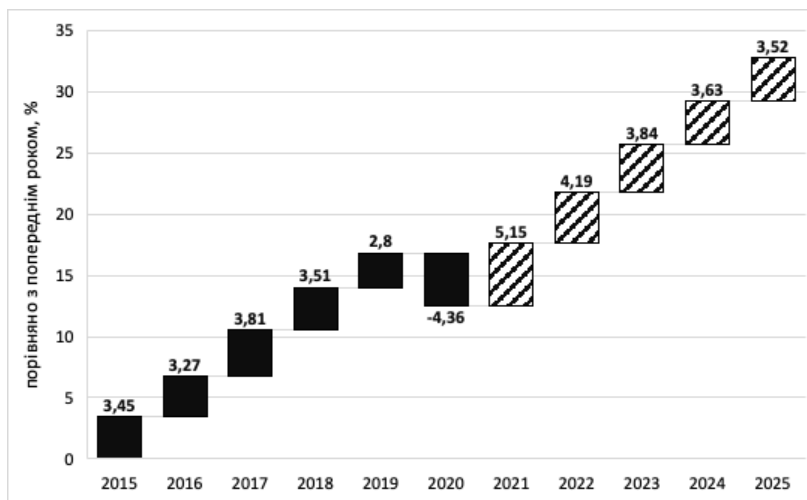

Рис. 2.1. Динаміка світового ВВП у 2015-2020 роках та динаміка прогнозованих даних щодо зростання світового ВВП у 2021-2025 роках*

*Джерело: побудовано за даними МВФ [29]

Як свідчать дані рисунку 2.1, зниження темпів приросту світового ВВП, що пов'язані із негативним впливом пандемії COVID-19, є досить суттєвим. В економічній літературі причинами такого значного зменшення світового ВВП називають такі, як: зменшення виробництва промислових товарів, зменшення використання сировинної продукції, призупинення та деформація глобальних і національних транспортних мереж, зниження темпів розвитку світової торгівлі товарами і послугам [29].

Запроваджені карантинні обмеження багатьма країнами світу на 2-3 місяці на початку 2020 року призвели до зупинки виробничих потужностей та перевиробництва, адже зменшення споживання промислових товарів в умовах локдаунів знизило попит на промислову продукцію. Окрім цього, карантинні обмеження негативно позначилися на трафіку контейнерних портів, які обслуговують понад 80% світової торгівлі та 70% вартості світових потоків товарів. Зокрема світовий водний транспорт зіштовхнувся з такими проблемами, як: недотримання часових рамок доставки товарів, що було зумовлено призупиненням вантажних перевезень на шляхах, які з'єднують порти з виробничими центрами; виникнення ситуації з порожнього плавання, коли заявлений товар не був доставлений в порт внаслідок проблем з наземним транспортом та виробництвом; закриття портів у зв'язку із різким збільшенням захворюваності серед персоналу та зважаючи на незаповненість порту контейнерами; дефіцит робочої сили та внутрішнього транспорту; відсутність змоги щодо забезпечення ефективної заміни екіпажів морських суден в умовах обов'язкової процедури самоізоляції.

Зниження промислового виробництва та деформація транспортної мережі стала однією з причин розриву ланцюгів постачання товарів на міжнародний товарний ринок, що мало негативний вплив на розвиток міжнародної торгівлі товарами в цілому (див. рис. 2.2).

Як свідчать дані рисунку 2.2, у 2020 році внаслідок карантинних обмежень дійсно зменшилися темпи приросту доданої вартості промисловості у глобальному вираженні - на -2,5%, трафіку в контейнерних портах – на -2,6% та частки міжнародної торгівлі у світовому ВВП на – 5,5%, що в свою чергу негативно позначилося на динаміці світового ВВП (див. рис. 2.1).

Разом з тим, зауважимо, що найбільший вплив пандемія COVID-19 мала на частку міжнародної торгівлі у світовому ВВП, адже темп приросту (спаду) цього показника склав -5,5%, що негативно позначилося на розвитку міжнародних товарних ринків.

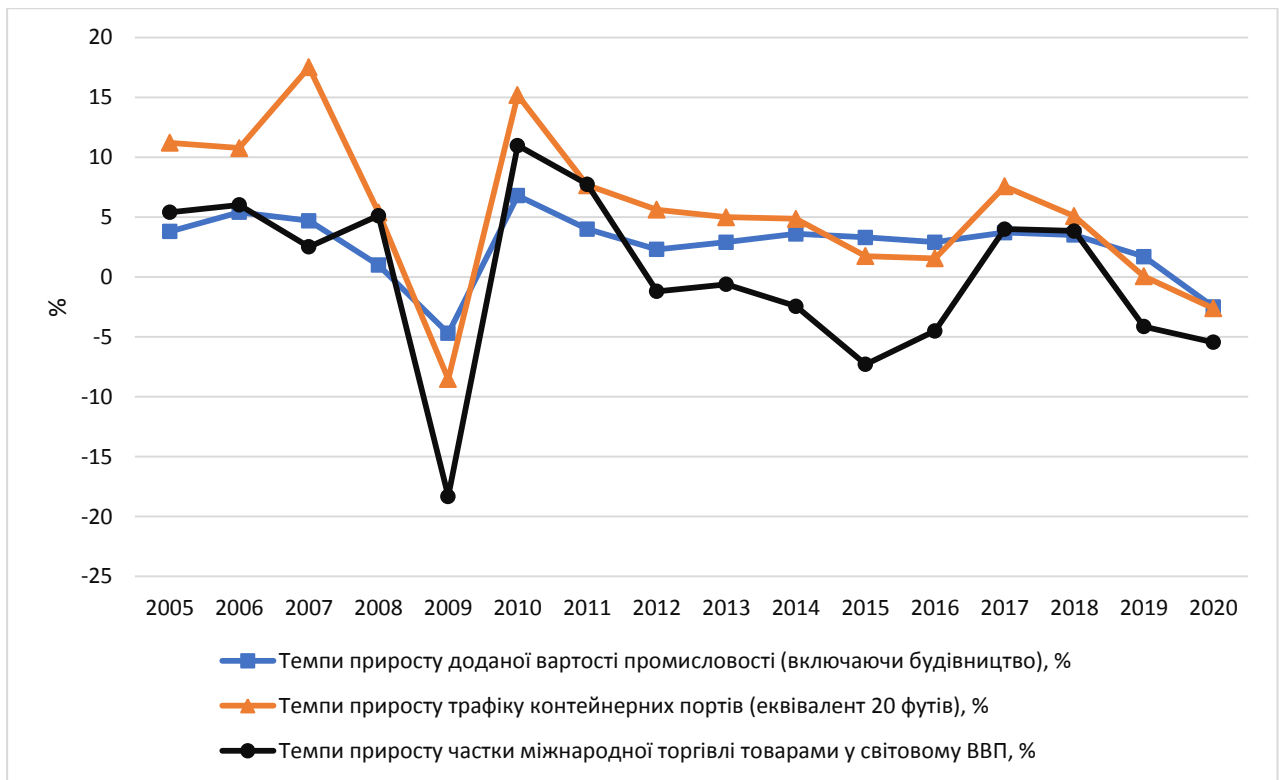

Рис. 2.2. Динаміка розвитку міжнародної торгівлі, транспорту та промисловості у 2005-2020 роках

*Джерело: побудовано за даними Світового банку [31]

Зниження промислового виробництва та деформація трафіку вантажних перевезень фактично стали основними причинами зниження темпів не лише ВВП, але й міжнародної торгівлі.

Для підтвердження цієї гіпотези проведемо кореляційний аналіз динаміки приросту доданої вартості промисловості (включаючи будівництво), трафіку контейнерних портів та частки міжнародної торгівлі товарами у світовому ВВП, а результати аналізу згрупуємо в таблиці 2.1.

Як свідчать дані таблиці 2.1, між показниками розвитку світової промисловості, міжнародної торгівлі та трафіку контейнерних портів існує досить суттєвий кореляційний зв'язок. При цьому темпи приросту частки міжнародної торгівлі товарами у світовому ВВП та темпи трафіку контейнерних портів мають вищий рівень кореляції, ніж рівень кореляції міжнародної торгівлі з показниками промисловості. Тому можемо зробити висновок, що розбалансування ланцюгів поставок товарів в глобальній

економіці стало основною причиною зниження темпів розвитку міжнародної торгівлі і міжнародних товарних ринків.

Таблиця 2.1

Кореляційна матриця факторів розвитку міжнародної торгівлі

	Темпи приросту доданої вартості промисловості (включаючи будівництво), %	Темпи приросту трафіку контейнерних портів (еквівалент 20 футів), %	Темпи приросту частки міжнародної торгівлі товарами у світовому ВВП, %
Темпи приросту доданої вартості промисловості (включаючи будівництво), %	1		
Темпи приросту трафіку контейнерних портів (еквівалент 20 футів), %	0,8617	1	
Темпи приросту частки міжнародної торгівлі товарами у світовому ВВП, %	0,7948	0,8493	1

*Джерело: розраховано за даними Світового банку [31]

Зупинимося детальніше на аналізі тенденцій міжнародної торгівлі та розвитку міжнародних товарних ринків в умовах пандемії COVID-19. Так, за підсумками 2020 року глобальний товарообіг скоротився на 5,3% (табл. 2.2), що було меншим зниженням, ніж прогнозувалося Світовою організацією торгівлі на рівні 9,2% у жовтні 2020 року. Кращі, ніж очікувалося, показники до кінця 2020 року можна частково пояснити оголошенням щодо тестування кількох вакцин проти COVID-19 у листопаді 2020 року, що сприяло покращенню ділових очікувань в глобальній економіці.

Разом з тим аналізуючи розвиток міжнародної торгівлі в поквартальному розрізі зауважимо, що обсяг світової торгівлі товарами впав на 15,0% у річному обчисленні у другому кварталі 2020 року, оскільки країни по всьому світу ввели обмеження на поїздки та інші карантинні обмеження. Пом'якшення карантинних обмежень у другій половині року дозволило поставкам товарів зрости до рівня майже 2019 року четвертого кварталу.

Таблиця 2.2

Обсяг торгівлі товарами та реальний ВВП, 2017-2022 рр. (річна зміна в %)

	2017	2018	2019	2020	Прогноз	
					2021	2022
Обсяг світової торгівлі товарами	4,9	3,2	0,2	-5,3	8,0	4,0
Експорт						
Північна Америка	3,4	3,8	0,3	-8,5	7,7	5,1
Південна Америка с	2,3	0	-2,2	-4,5	3,2	2,7
Європа	4,1	1,9	0,6	-8,0	8,3	3,9
СНД д	3,9	4,1	-0,3	-3,9	4,4	1,9
Африка	4,7	2,7	-0,5	-8,1	8,1	3,0
Середній Схід	-2,1	4,7	-2,5	-8,2	12,4	5,0
Азія	6,7	3,8	0,8	0,3	8,4	3,5
Імпорт						
Північна Америка	4,4	5,1	-0,6	-6,1	11,4	4,9
Південна Америка с	4,5	5,4	-2,6	-9,3	8,1	3,7
Європа	3,9	1,9	0,3	-7,6	8,4	3,7
СНД д	14,0	4,1	8,5	-4,7	5,7	2,7
Африка	-1,7	5,4	2,6	-8,8	5,5	4,0
Середній Схід	1,1	-4,1	0,8	-	7,2	4,5
Азія	8,4	5,0	-0,5	-1,3	5,7	4,4
Світовий ВВП						
Світовий ВВП за ринковими валютними курсами	3,3	3,0	2,4	-3,8	5,1	3,8
Північна Америка	2,3	2,8	1,9	-4,1	5,9	3,8
Південна Америка с	0,8	0,2	-0,7	-7,8	3,8	3,0
Європа	2,8	2,0	1,5	-7,1	3,7	3,6
СНД	2,3	2,9	2,1	-0,5	1,0	1,2
Африка	3,1	3,1	2,9	-2,9	2,6	3,8
Середній Схід	0,7	0,5	0,1	-6,0	2,4	3,5
Азія	5,1	4,6	4,1	-1,1	6,1	4,1

*Джерело: розраховано за даними Світового банку [31]

Швидше зростання торгівлі та виробництва у другій половині 2020 року було підтримано в основному політикою втручання урядів країн в економічні відносини, включаючи значні заходи фіскального стимулювання в Сполучених Штатах. Ці заходи підвищили доходи домогосподарств і підтримали темпи приросту витрат на всі товари, включаючи імпорт. Крім того, багато підприємств і домогосподарств адаптувалися до мінливих обставин, знаходячи інноваційні способи підтримки економічної активності в умовах обмежень мобільності, пов'язаних зі здоров'ям.

Торгівля в номінальному доларовому еквіваленті США знизилася в 2020 році навіть різкіше, ніж обсяги торгівлі. Зокрема світовий експорт товарів знизився на 8% порівняно з 2019 роком, тоді як надходження від комерційних послуг впали на 20%. Торгівля послугами була особливо обтяжена міжнародними обмеженнями на поїздки, які не дозволяли надавати послуги, що вимагали фізичної присутності або спілкування віч-на-віч.

Вплив пандемії на обсяги торгівлі товарами в різних регіонах у 2020 році відрізнявся, при цьому більшість регіонів зафіксували значне зниження як експорту, так і імпорту (див. табл. 2.2). Єдиним винятком була Азія, де обсяги експорту зросли на 0,3%, а обсяги імпорту зменшилися на невисокі 1,3%. Регіони, багаті природними ресурсами, зазнали найбільшого скорочення імпорту, включаючи Африку (-8,8%), Південну Америку (-9,3%) і Близький Схід (-11,3%), ймовірно, через зменшення експортних надходжень через зниження цін на нафту приблизно на 35%. У порівнянні з іншими регіонами зниження імпорту Північної Америки було відносно невеликим (-6,1%).

У 2021 році попит на товари, що продаються, буде керуватися Північною Америкою (11,4%) завдяки великим фіскальним вливанням у Сполучених Штатах, які також повинні стимулювати інші економіки через торговий канал. У Європі та Південній Америці імпорт зросте приблизно на 8%, тоді як інші регіони зафіксують менший приріст.

Більшу частину світового попиту на імпорт задовольняє Азія, експорт з якої, як очікується, зросте на 8,4% у 2021 році. Європейський експорт зросте майже на стільки ж (8,3%), тоді як поставки з Північної Америки зростуть менше (7,7%). Сильні прогнози щодо зростання експорту в Африці (8,1%) і на Близькому Сході (12,4%) залежать від зростання витрат на подорожі протягом року, що посилить попит на нафту. У той же час, Південна Америка буде спостерігати слабше зростання експорту (3,2%), як і Співдружність Незалежних Держав (СНД), включаючи деяких колишніх і асоційованих членів (4,4%).

Що ж стосується структури розвитку міжнародних товарних ринків, то дані рисунку 2.3 показують, що вартість світової торгівлі промисловими

товарами була на 6% вищою в четвертому кварталі 2020 року, ніж за аналогічний період попереднього року.

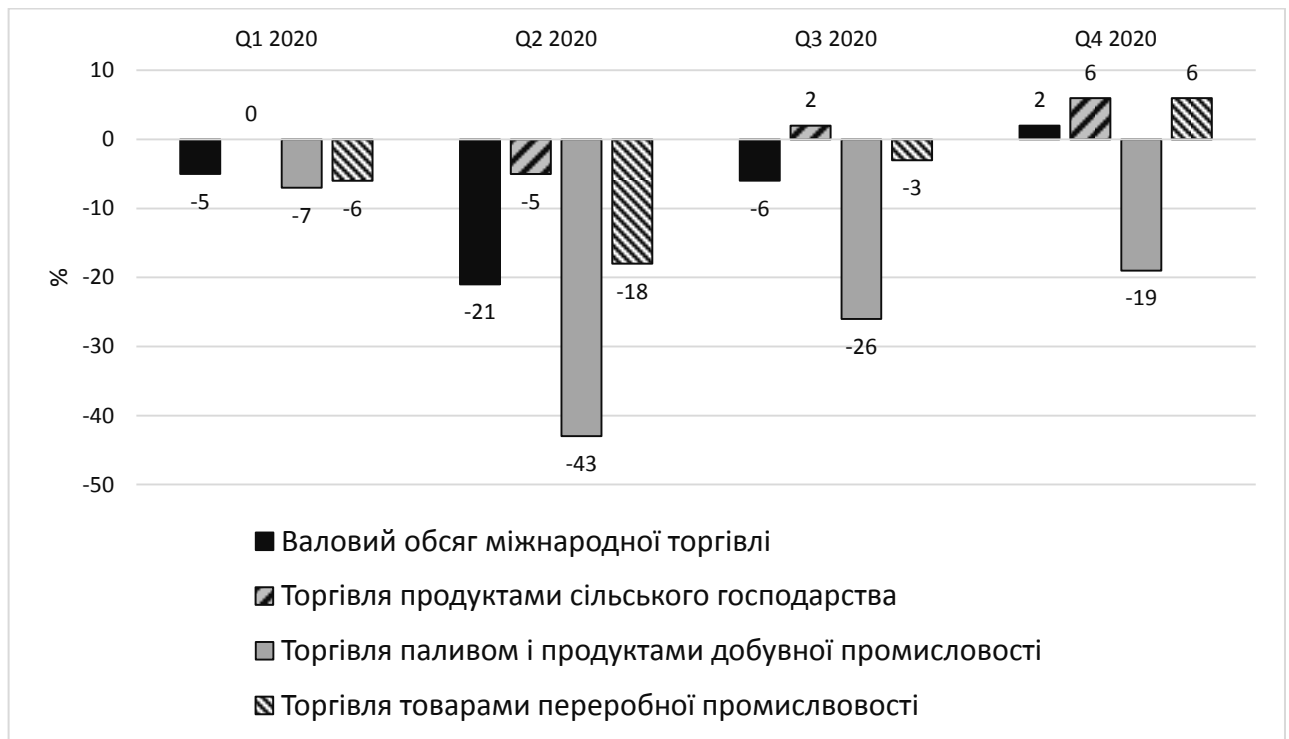

Рис. 2.3. Динаміка міжнародної торгівлі у розрізі груп товарів у 2020 році

*Джерело: розраховано за даними Світової організації торгівлі [32]

Дані рисунку 2.3 свідчать про те, що найменший згубний вплив пандемії COVID-19 зазнав міжнародний ринок сільськогосподарської продукції, адже зниження обсягу продажу сільськогосподарських товарів на 5% відбулося лише в другому кварталі 2020 року, коли у переважній більшості країн існували жорсткі карантинні обмеження. Після пом'якшення карантинних обмежень темпи приросту торгівлі товарами сільського господарства досягнули 2% у третьому кварталі 2020 року та 6% у 4 кварталі 2020 року. Позитивні тенденції розвитку міжнародного ринку товарів сільського господарства зумовлені тим, що такі товари є основою виробництва у харчовій промисловості, продукція якої споживається приблизно на однаковому рівні не залежно від стадії ділового циклу, оскільки значна її частка належить до продукції першої необхідності.

Найбільшого впливу пандемії COVID-19 зазнали міжнародні товарні ринки палива та продукції видобувної промисловості, адже обмеження на подорожі та пасажирські перевезення призвели до суттєвого зменшення споживання бензину і нафти (див. рис. 2.4).

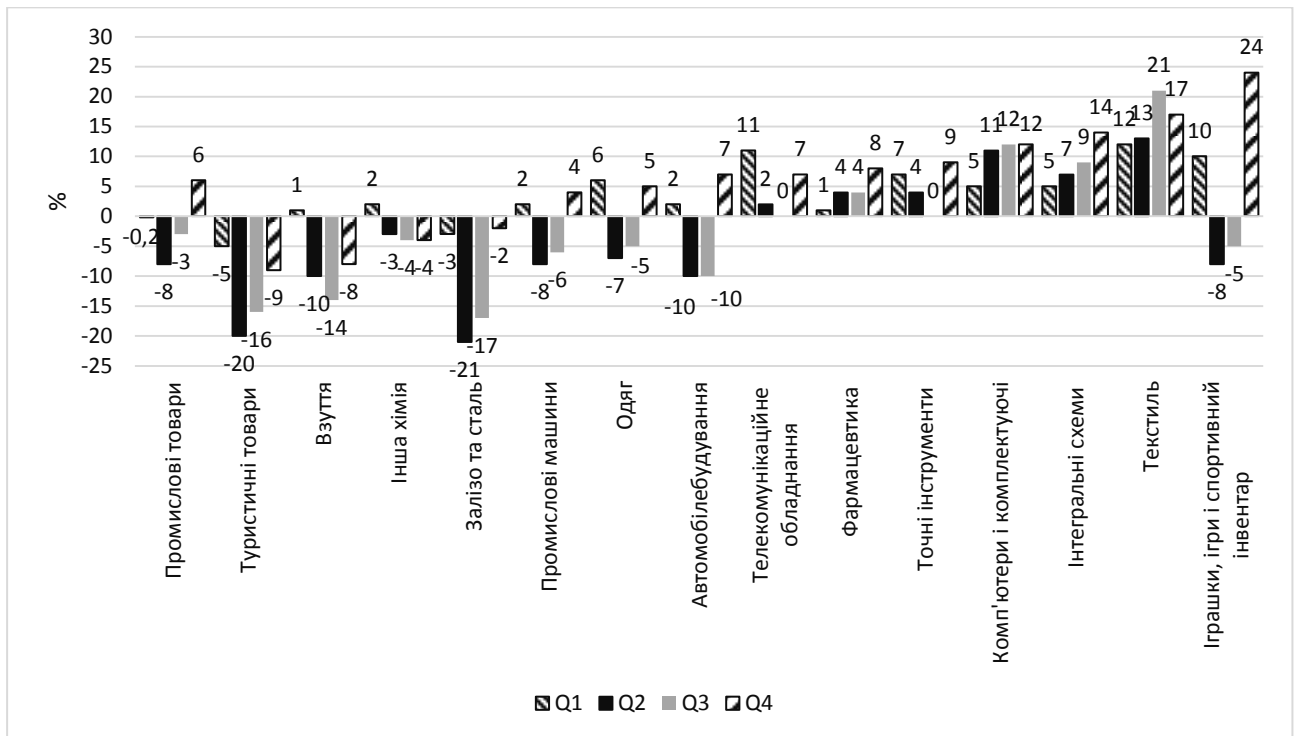

Рис. 2.4. Динаміка міжнародної торгівлі товарами у 2020 році*

*Джерело: побудовано за даними СOT [32]

Дані рисунку 2.4 свідчать, що найбільшого впливу пандемії COVID-19 зазнали міжнародні ринки промислових та туристичних товарів, ринки взуття, заліза і сталі, одягу, автомобілебудування, промислових машин, тобто ринки тих товарів, які не потрібні для здійснення діяльності людини в умовах карантину та дистанційної роботи. Натомість зросли обсяги торгівлі на міжнародних ринках телекомунікаційного обладнання, фармацевтики, точних інструментів, комп'ютерів і комплектуючих, інтегральних схем, текстилю, іграшок, ігор та спортивного інвентарю, тобто ті ринки, які забезпечували життєдіяльність людей та організацій в умовах карантинних обмежень, мали позитивні тренди розвитку або швидко відновилися після незначного падіння.

Підсумовуючи наведене вище, зауважимо, що пандемія COVID-19 мала згубний вплив на розвиток міжнародних ринків промислових товарів, промислових машин, палива та металів, туристичних товарів, що було зумовлено суттєвим зниженням попиту на перелічені групи товарів внаслідок обмеження мобільності населення та тимчасового призупинення виробництва у зв'язку із введенням жорсткого карантину.

Основним фактором уповільнення розвитку міжнародних товарних ринків була деформація торгівлі комерційними послугами, особливо у сфері транспорту та подорожей, зниження обсягів яких досягнуло 29 і 82% у другому кварталі 2020 року відповідно.

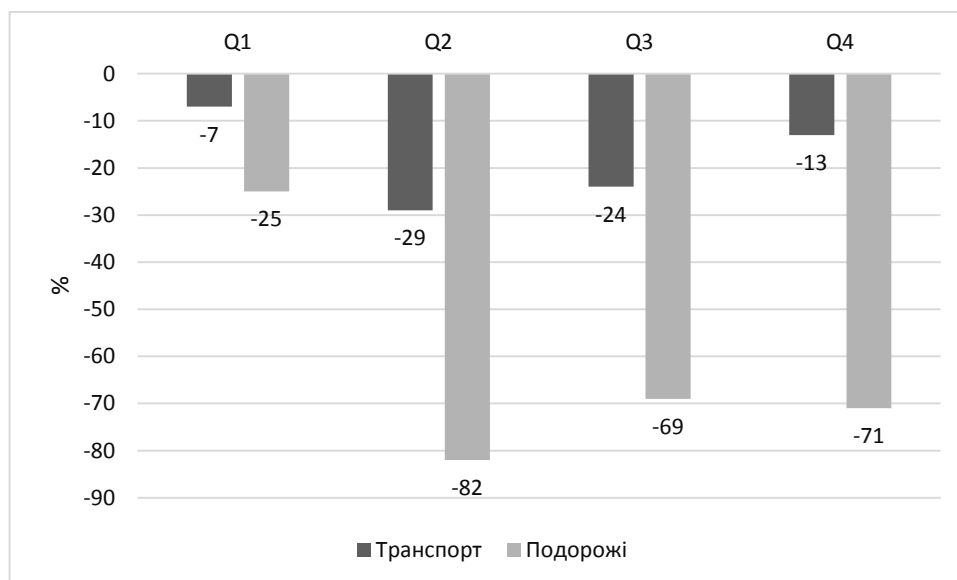

Рис. 2.5. Річний ріст світової торгівлі комерційними сервісами в розрізі транспорту та подорожей у 2020 році

*Джерело: побудовано за даними СОР [32]

Дані рисунку 2.5 відображають суттєве зниження вартості надання послуг щодо транспортних перевезень та подорожей, що призвело до зменшення витрат палива, комплектуючих, автомобілів та пасажирських автобусів.

З метою мінімізації негативного ефекту на підприємства від зниження обсягів міжнародної торгівлі товарами і комерційними сервісами, фактично всі країни світу, в яких було впроваджено карантинні обмеження, застосували

фіскальні заходи щодо стимулювання розвитку національної економіки в цілому і товарних ринків зокрема.

Безумовно тенденції міжнародної торгівлі в 2020 році та особливості розвитку міжнародних товарних ринків мали вплив як на розвиток вітчизняного товарного ринку, так і на експортні позиції українських товаровиробників, що розглянемо в наступному параграфі роботи.

2.2. Аналіз впливу тенденцій міжнародної торгівлі товарами на розвиток вітчизняного товарного ринку в умовах пандемії COVID-2019

Розглянувши основні тенденції розвитку міжнародної торгівлі товарами та стан міжнародних товарних ринків в умовах пандемії COVID-19, отримавши висновки про суттєве зниження обсягів торгівлі промисловими товарами та товарами добувної промисловості, зосередимо свою увагу на дослідженні векторів впливу зміни кон'юнктури світових товарних ринків на товарний ринок України.

З цією метою вважаємо за необхідне провести аналітичне дослідження за двома напрямками:

- 1) аналіз платіжного балансу України для вивчення змін у структурі експорту та імпорту;
- 2) аналіз розвитку внутрішньої торгівлі товарами для вивчення основних змін і тенденцій.

Платіжний баланс України містить важливу інформацію про загальні тенденції участі нашої держави у міжнародній торгівлі та дозволяє прослідкувати зміни в експорті та імпорті товарів.

Так, аналізуючи динаміку експорту та імпорту товарів у 2019-першому півріччі 2021 року (див. табл. 2.3), відмітимо зменшення негативного сальдо балансу товарів у 2 кварталі 2020 року порівняно з аналогічним періодом 2019 року на 82%, а порівняно з першим кварталом 2020 року – на 67,28%, що є позитивним для економіки України, адже впродовж декількох років зведений

баланс мав негативне сальдо, одним із факторів якого й був негативний баланс товарів. Внаслідок вищих темпів зниження обсягу імпорту та зниження експорту лише в другому кварталі 2020 року Україні вдалося досягнути профіциту поточного рахунку платіжного балансу, що сприяло встановленню позитивного сальдо платіжного балансу, а це в свою чергу дозволило зберегти валютну і в цілому макроекономічну стабільність в умовах пандемії COVID-19.

Таблиця 2.3

**Динаміка та структура платіжного балансу України у 2019-2021 роках,
млрд дол**

Стаття платіжного балансу	І кв. 2019	ІІ кв. 2019	ІІІ кв. 2019	ІV кв. 2019	І кв. 2020	ІІ кв. 2020	ІІІ кв. 2020	ІV кв. 2020	І кв. 2021	ІІ кв. 2021
А. Рахунок поточних операцій	-0,57	-1,27	-3,73	1,45	2,05	2,00	0,55	0,67	-0,87	0,22
Баланс товарів та послуг	-1,87	-2,92	-4,17	-3,56	-1,15	0,81	-1,08	-0,96	-0,93	0,55
Баланс товарів	-2,25	-3,23	-4,46	-4,33	-1,74	-0,57	-2,09	-2,38	-1,90	-0,30
Експорт товарів	11,27	11,20	11,64	11,99	11,26	9,85	11,00	13,04	12,48	14,97
Імпорт товарів	13,51	14,43	16,09	16,32	13,00	10,41	13,09	15,42	14,38	15,27
Баланс послуг	0,38	0,31	0,29	0,77	0,59	1,38	1,01	1,42	0,97	0,84
Експорт послуг	3,84	4,33	4,69	4,61	4,00	3,39	3,89	4,28	3,80	4,23
Імпорт послуг	3,46	4,02	4,40	3,84	3,42	2,00	2,88	2,86	2,83	3,39
Баланс первинних доходів	0,44	0,80	-0,45	1,13	2,28	0,23	0,60	0,43	-1,00	-1,38
Оплата праці (баланс)	2,87	3,09	3,37	3,42	2,96	2,61	2,90	3,25	3,12	3,39
Доходи від інвестицій (баланс)	-2,43	-2,29	-3,82	-2,29	-0,69	-2,38	-2,29	-2,81	-4,11	-4,77
Баланс вторинних доходів	0,85	0,85	0,88	3,88	0,92	0,95	1,03	1,20	1,05	1,05
В. Рахунок операцій з капіталом	-0,01	0,01	0,04	0,00	0,01	0,00	0,00	-0,02	0,01	0,01
С. Фінансовий рахунок	-0,91	-1,68	-5,15	-2,33	2,19	0,66	2,25	-1,83	0,09	-1,04
Д. Зведений баланс (= А + В - С)	0,33	0,42	1,45	3,78	-0,14	1,34	-1,69	2,48	-0,96	1,27

*Джерело: побудовано за даними НБУ [30]

Окрім цього, зауважимо, що темпи зниження експорту товарів з України не були критичними і у четвертому кварталі 2020 року перевищили докризовий рівень (див. рис. 2.6), досягнувши приросту у 18,59%. Натомість темпи

зниження імпорту товарів в розрізі кварталів були значно вищими і склали - 20,34% у першому кварталі 2020 року та -19,89 % у другому кварталі.

Такі тенденції зумовлені зниженням імпорتنих закупівель внаслідок скорочення споживчого попиту на внутрішньому ринку взагалі та на товари іноземного походження зокрема; зниження цін на енергоносії, які складають 30% українського імпорту; порушення міжнародних ланцюжків виробництва і постачання; закриття торгових точок та в цілому внаслідок зменшення можливостей реалізації продукції в умовах жорстких карантинних обмежень.

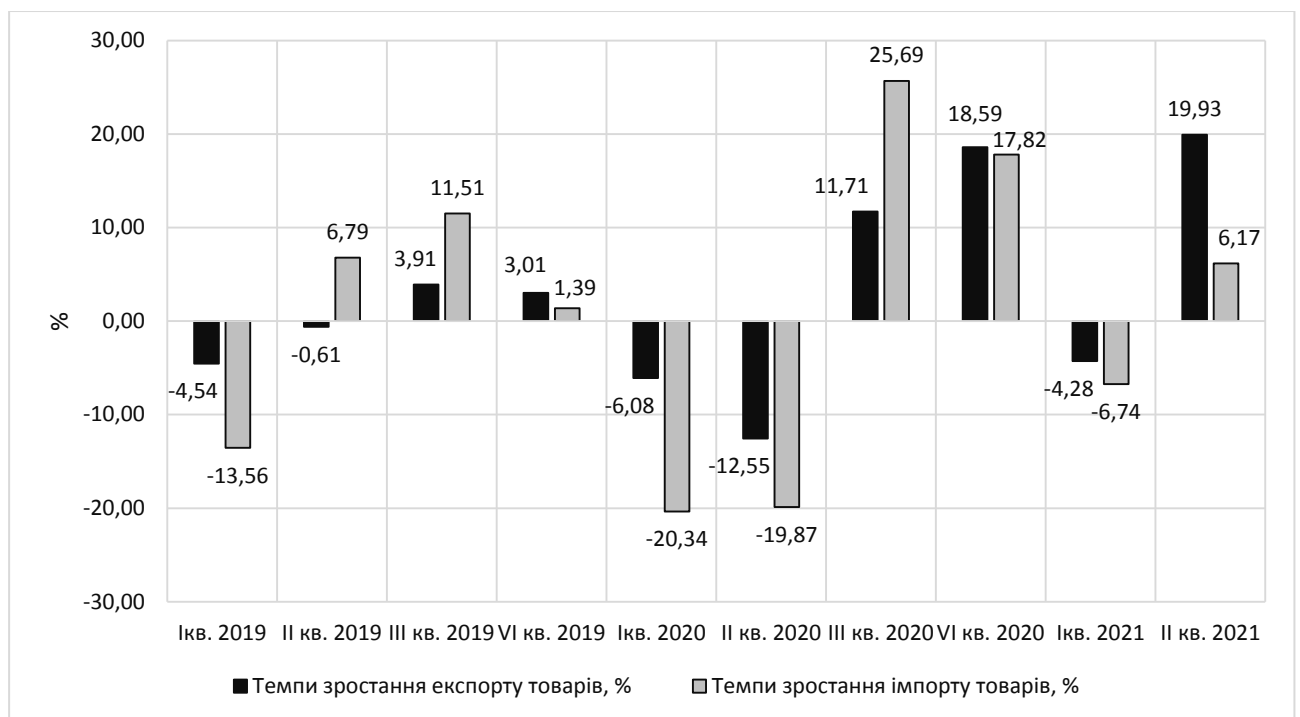

Рис. 2.6. Динаміка зростання експорту та імпорту товарів в Україні у 2019-першому півріччі 2021 років

*Джерело: побудовано за даними НБУ [30]

Зростання українського експорту у третьому та четвертому кварталі 2020 року можна пояснити встановленням сприятливої цінової кон'юнктури міжнародних товарних ринків, адже за даними Національного банку України індекс зміни цін на товари вітчизняного експорту збільшився на 17% за підсумками 2020 року. Окрім цього, внаслідок підвищення індексу цін на український експорт, покращення кон'юнктури міжнародних товарних ринків

та зниження агрегованого індексу цін на імпортовані товари для України покращилися умови торгівлі, про що свідчить зростання на 5% індексу умов торгівлі, який розраховується Державною службою статистики України.

Таким чином з цих позицій пандемія COVID-19 позитивно вплинула на розвиток міжнародної торгівлі України, адже обсяги експорту українських товарів швидко відновилися вже в третьому кварталі 2020 року, а в четвертому кварталі темпи зростання експорту перевищили допандемічний рівень. Зниження імпорту товарів створило шанс для України з розвитку внутрішнього товарного ринку та реалізації політики імпортозаміщення, однак через відсутність виваженої стратегії розвитку держава Україна в цілому та стратегії подолання наслідків пандемії COVID-19 зокрема не дозволила скористатися таким шансом. Відтак в першому півріччі 2021 року не вдалося досягнути профіциту балансу товарів, хоча можемо відмітити зменшення розриву між експортом та імпортом у другому кварталі 2020 року до 0,3 млрд. дол. США.

Що ж стосується динаміки та структури українського експорту (див. табл. 2.4), то варто відмітити декілька позитивних тенденцій для платіжного балансу.

Так, найвищі темпи зростання у структурі експорту має експорт товарів сільського господарства, що в умовах зростання кількості населення планети та підтримання попиту на продовольчі товари не залежно від стадії економічного циклу є цілком об'єктивною тенденцією. Разом з тим, зауважимо, що зростання обсягів експорту товарів сільського господарства є важливим лише для платіжного балансу, оскільки сприяє стабільному припливу валютної виручки до України. Однак для розвитку товарного експорту та економіки України зростання товарів сільського господарства перетворює нашу державу в аграрно-сировинний придаток країн Європи і світу, а також ставить економіку у надмірну залежність від кон'юнктури міжнародних ринків сировинних товарів. Високі темпи зростання до пандемії COVID-19 спостерігалися й за іншими сировинними статтями експорту: продукції металургійного комплексу та мінеральні продукти.

Таблиця 2.4

Динаміка та структура експорту товарів з України у 2016-2020 роках

Статті експорту	2016	2017		2018		2019		2020	
	млрд дол	млрд дол	зміна до попереднього року, %	млрд дол	зміна до попереднього року, %	млрд дол	зміна до попереднього року, %	млрд дол	зміна до попереднього року, %
Продукція АПК	12,8	14,9	16,4	15,6	4,4	18,9	21,4	18,8	-0,6
Продукція харчової промисловості	2,5	2,8	15,4	3,0	6,8	3,2	6,7	3,4	4,4
Продукція металургійного комплексу	8,3	10,1	21,4	11,6	14,9	10,3	-11,8	9,0	-12,0
Продукція машинобудування	4,2	4,9	16,9	5,3	8,6	5,3	0,4	5,2	-1,9
Мінеральні продукти	2,7	3,9	44,7	4,3	9,9	4,9	12,1	5,3	9,6
Продукція хімічної промисловості	1,6	1,7	6,6	1,9	12,7	1,9	3,2	2,0	4,6
Промислові товари	2,3	2,6	15,2	3,1	19,0	3,1	-1,9	3,0	-1,8
Інші товари сировинного походження	0,6	0,6	5,6	0,6	-1,7	0,5	-13,7	0,5	-1,9
Інше	1,4	1,6	16,8	1,8	12,0	1,9	5,3	1,9	-3,0
Всього товарів	36,4	43,3	19,0	47,3	9,4	50,1	5,7	49,2	-1,7
Довідково									
Сировина	26,9	32,5	X	35,2	X	37,8	X	37,1	X
Переробна промисловість	9,4	10,8	X	12,1	X	12,3	X	12,1	X
Частка товарів сировинного походження у структурі експорту, %	74,1	75,0	X	74,4	X	75,5	X	75,3	X
Частка товарів сільського господарства у структурі експорту, %	35,3	34,5	X	32,9	X	37,8	X	38,3	X

* Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [28]

В умовах пандемії експорт товарів сільського господарства зменшився на -0,6% порівняно з 2019 роком, продукції металургійного комплексу на -12%, а експорт мінеральних продуктів збільшився на 9,6%. Зменшення обсягу експорту товарів металургійного комплексу пов'язано із тенденціями розвитку міжнародних ринків, зокрема з товарним ринком чорних металів Європи, де в умовах карантинних обмежень спостерігалось перевиробництво сталі внаслідок зниження обсягів на -13%. Відтак, з метою захисту внутрішнього ринку сталі ЄС у квітні 2020 року EUROFER закликав Єврокомісію скоротити обсяг імпорتنих квот на сталь в ЄС на 75% строком на шість місяців і розмір імпорتنих мит на сталь, що накладаються у разі імпорту понад встановлені

квоти. Уже в травні асоціація запропонувала скоротити частку країн в імпорті сталі в ЄС за глобальною квотою (зараз вона становить 30%), заборонити переносити невикористану квоту на наступний період, але при цьому знизити імпортне мито на сталь з 25% до 22%.

Окрім цього, нехтуючи правилами Світової організації торгівлі, Єврокомісія запровадила нові обмеження на міжнародну торгівлю у вигляді «вуглецевого податку» (Carbon Border Adjustment – CBA) в рамках, так званої стратегії «Зеленого курсу», за який інші країни заплатять 5-14 млрд. євро і який коштуватиме Україні приблизно €566,3 млн. євро на рік [9].

Такі обмеження вплинули на експортні можливості вітчизняних металургійних комбінатів, що й призвело до зниження обсягів експорту товарів металургійного комплексу. Більше того, впровадження «вуглецевого податку» та інші протекціоністські заходи будуть мати негативні наслідки щодо експорту товарів вітчизняного металургійного комплексу в країни ЄС.

Що ж стосується інших груп експортних товарів, то варто відмітити зростання експорту товарів хімічної промисловості в умовах пандемії COVID-19 на 4,6% у 2020 році та продуктів харчової промисловості на 4,4%.

Однак, порівнюючи темпи приросту статей українського експорту (див. табл. 2.4) та структуру торгівлі на міжнародних товарних ринках (див. рис. 2.4) зауважимо, що на міжнародних товарних ринках найвищі темпи зростання в період пандемії має торгівля товарами з високою часткою доданої вартості, а саме: телекомунікаційне обладнання, комп'ютери, точні прилади та інтегральні товари. Такі товари в Україні майже не виробляються, однак стратегія розвитку вітчизняного товарного ринку і вітчизняного товарного експорту повинна, на наш погляд, ґрунтуватися саме на розвитку переробної промисловості з високою часткою доданої вартості, яка підвищує рівень складності економіки, є капіталомісткою галуззю, яка забезпечує створення робочих місць, а світові товарні ринки мають стабільну кон'юнктуру порівняно з сировинними товарними ринками.

Позитивним аспектом для платіжного балансу та розвитку внутрішнього товарного ринку, особливо на якому превалюють товари іноземного виробництва, є зниження обсягів імпорту товарів в Україну. Так, за даними Державної служби статистики на -14,3% за підсумками 2020 року знизився обсяг імпорту продукції металургійного комплексу, на -11,2% - обсяг продукції машинобудування і на -33,5% знизився обсяг імпорту мінеральних продуктів (див. табл. 2.5). Аналізуючи окреслені тенденції, зауважимо, що як на світових товарних ринках, так і на вітчизняному товарному ринку основною причиною зменшення торгівлі мінеральними продуктами, тобто паливом, є карантинні обмеження щодо перевезення пасажирів та деяких вантажених перевезень.

Таблиця 2.5

Динаміка та структура імпорту товарів в Україну у 2016-2020 роках

Статті імпорту	2016	2017		2018		2019		2020	
	млрд дол	млрд дол	Зміна до попереднього року, %	млрд дол	Зміна до попереднього року, %	млрд дол	Зміна до попереднього року, %	млрд дол	Зміна до попереднього року, %
Продукція АПК	2,2	2,4	9,7	2,7	14,7	3,1	14,9	3,5	13,1
Продукція харчової промисловості	1,7	1,9	11,6	2,3	21,0	2,6	11,8	3,0	13,5
Продукція металургійного комплексу	2,3	3,0	30,6	3,6	18,7	3,7	2,1	3,1	-14,3
Продукція машинобудування	10,8	14,1	29,8	16,5	17,2	19,5	18,0	17,3	-11,2
Мінеральні продукти	8,5	12,5	47,2	14,2	13,5	13,0	-8,5	8,6	-33,5
Продукція хімічної промисловості	5,6	6,5	16,5	7,1	7,8	7,5	6,0	7,3	-2,0
Промислові товари	5,1	5,9	15,0	6,8	15,0	7,2	6,1	7,4	3,0
Текстиль	1,5	1,7	12,5	2,0	15,7	2,4	18,1	2,3	-3,6
Інші товари сировинного походження	1,2	1,3	5,8	1,4	14,3	1,4	-4,2	1,5	9,0
Інше	0,2	0,2	16,7	0,5	124,8	0,5	-7,9	0,2	-56,5
Всього товарів	39,2	49,6	26,4	57,2	15,3	60,8	6,3	54,3	-10,6
Довідково									
Сировина	14,1	20,9	X	23,9	X	23,5	X	19,1	X
Переробна промисловість	25,1	28,7	X	33,3	X	37,3	X	35,3	X
Частка товарів сировинного походження у структурі експорту	36,1	42,1	X	41,9	X	38,7	X	35,1	X

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [28]

Аналізуючи дані таблиці 2.5 можемо зробити висновок про те, що групи товарів першої необхідності зберегли або навіть перевищили допандемічні темпи зростання, адже імпорт продукції сільського господарства зріс на 13,1% у 2020 році, харчової промисловості на 13,5%. Також позитивні тенденції зростання продемонстрував імпорт промислових товарів, який збільшився на 3% у 2020 році в порівнянні з 2019 роком.

Позитивним для України є те, що в умовах пандемії COVID-19 загальний обсяг імпорту зменшився на -10,6%, адже національна економіка є імпортозалежною, а кон'юнктура світових товарних ринків визначає не лише кон'юнктуру внутрішнього товарного ринку, але й макроекономічну динаміку.

Що ж стосується розвитку внутрішнього товарного ринку України в умовах пандемії COVID-19 та під впливом кон'юнктури світових товарних ринків, то внутрішня торгівля, по суті, повторювала тенденції експортно-імпортних операцій (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Структура та динаміка внутрішньої торгівлі України у 2017-2020 роках

	2017	2018		2019		2020	
	млн дол	млн дол	зміна до попереднього року, %	млн дол	зміна до попереднього року, %	млн дол	зміна до попереднього року, %
Усі товари	22045,3	24572,0	11,5	30700,8	24,9	32209,3	4,9
Продовольчі товари	8768,2	10650,4	21,5	13023,0	22,3	14248,0	9,4
Непродовольчі товари	13277,1	13921,6	4,9	17677,7	27,0	17961,3	1,6
Текстильні товари, фіранки, гардини, штори та тюль	69,0	87,9	27,4	103,2	17,4	108,2	4,8
Одяг	661,0	774,8	17,2	990,1	27,8	931,5	-5,9
Взуття	217,5	226,3	4,0	309,6	36,8	303,1	-2,1
Шкіряні вироби та дорожні приналежності	15,9	17,5	10,1	37,3	113,5	36,7	-1,5
Косметичні товари й вироби для туалетних кімнат	776,0	870,5	12,2	1175,4	35,0	1151,0	-2,1
Годинники та ювелірні вироби	10,6	30,9	192,5	75,3	143,4	66,3	-11,9
Книги, газети та журнали	55,3	63,0	13,8	67,9	7,9	67,4	-0,8
Канцелярські товари	52,9	62,7	18,7	67,7	8,0	79,4	17,3
Комп'ютери, периферійне устаткування, програмне забезпечення	169,6	176,1	3,8	291,4	65,4	367,4	26,1
Апаратура побутового призначення для приймання, записування, відтворення звуку й зображення	151,7	239,8	58,0	277,4	15,7	307,9	11,0

Продовження таблиці 2.6

	2017	2018		2019		2020	
	млн дол	млн дол	зміна до попереднього року, %	млн дол	зміна до попереднього року, %	млн дол	зміна до попереднього року, %
Телекомунікаційне устаткування	545,8	489,7	-10,3	603,1	23,2	596,6	-1,1
Ігри та іграшки	109,1	133,0	21,9	176,3	32,6	175,3	-0,6
Мотоцикли, деталі та приладдя для них	8,6	8,8	1,9	16,1	83,1	20,6	28,0
Автомобілі, деталі та приладдя для них	1785,4	1779,7	-0,3	2352,7	32,2	2411,4	2,5
у тому числі автомобілі	1534,1	1525,1	-0,6	2010,4	31,8	2048,3	1,9
Спортивний, туристичний інвентар та спорядження	57,5	79,6	38,3	101,6	27,8	127,1	25,0
Меблі	126,1	156,8	24,4	224,1	42,9	246,8	10,1
Шпалери, покриття для підлоги, килими та килимові вироби	191,1	215,0	12,5	242,2	12,6	246,0	1,6
Побутові електротовари	669,1	716,1	7,0	854,4	19,3	923,5	8,1
Освітлювальне приладдя	62,0	68,6	10,7	127,8	86,5	129,0	0,9
Вироби з кераміки та скла, деревини, корка, плетені, ножові, неелектричні побутові прилади та устаткування	166,5	222,7	33,7	274,3	23,2	294,8	7,5
Фарби, лаки та емалі	87,3	101,7	16,5	123,0	21,0	127,7	3,9
Санітарно-технічне, водопровідне та опалювальне устаткування і приладдя	135,7	161,0	18,6	237,2	47,4	243,4	2,6
Інші будівельні матеріали	538,2	595,1	10,6	601,7	1,1	590,4	-1,9
Добрива й агрохімічна продукція	9,3	12,2	31,5	18,9	54,4	20,7	9,5
Садово-городнє устаткування та інвентар, ручний інструмент	126,2	151,2	19,8	183,4	21,2	216,4	18,0
Фармацевтичні товари	2076,4	2407,2	15,9	3028,6	25,8	3153,7	4,1
Медичні та ортопедичні товари	327,0	386,1	18,1	534,0	38,3	570,9	6,9
Фотографічне, оптичне та точне устаткування	42,0	51,3	22,1	87,3	70,0	76,3	-12,6
Бензин моторний	1378,8	1015,5	-26,4	1154,3	13,7	1041,0	-9,8
Газойлі (паливо дизельне)	943,0	747,5	-20,7	932,9	24,8	825,5	-11,5
Пропан, бутан та метан для автомобілів	516,4	462,7	-10,4	597,6	29,1	618,1	3,4
Матеріали мастильні	11,3	10,2	-9,6	14,5	41,7	22,2	53,1
Засоби для миття, чищення, полірування та догляду за автомобілями	9,3	10,6	14,7	15,5	46,2	18,4	18,5
Квіти, рослини та насіння	24,6	28,4	15,3	44,2	55,8	52,5	18,8
Тварини - домашні улюбленці та корми для них	60,6	89,2	47,1	135,2	51,6	161,9	19,8
Побутове рідке котельне паливо, газ у балонах, вугілля і деревина для опалення	18,4	12,9	-30,0	11,4	-11,6	5,8	-49,5
Інші непродовольчі споживчі та неспоживчі товари	1071,8	1259,4	17,5	1590,4	26,3	1626,4	2,3

* Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [28]

Аналітичні дані, що представлені в таблиці 2.6, з метою уникнення викривлення статистичних даних та забезпечення порівнюваності з даними

щодо експорту та імпорту наведені після проведеної нами конвертації з гривні в долари США за середньозваженим офіційним курсом Національного банку України.

Відтак, як свідчать наведені в таблиці 2.6 дані щодо структури і динаміки внутрішньої торгівлі в Україні, в цілому обсяги торгівлі в період пандемії COVID-19 збільшилися, зокрема торгівля продовольчими товарами збільшилася на 9,4% а непродовольчими на 1,9% в 2020 році порівняно з 2019 роком. Однак, зауважимо, що в 2019 році темпи приросту торгівлі продовольчими і непродовольчими товарами були значно вищими, ніж в 2020 році. Так в порівнянні з 2018 роком в 2019 році обсяг торгівлі в цілому зріс на 24,9%, обсяг торгівлі продовольчими товарами зріс на 22,3%, а непродовольчими – на 27,0% відповідно. Таким чином в 2020 році відбулося падіння динаміки приросту внутрішньої торгівлі, однак на відміну від імпорту та експорту величини темпів приросту внутрішньої торгівлі не були від’ємними.

Що ж стосується товарної структури внутрішньої торгівлі, то скоротилися обсяги торгівлі на ринках одягу (-5,9%), взуття (-2,1), шкіряних виробів (-1,5%), косметичних виробів (-2,1%), годинників і ювелірних виробів (-11,9%), будівельних матеріалів (-1,9%), фотографічного устаткування (-12,6%) тобто на тих ринках, розвиток яких залежить від активності людини. Однак жорсткі карантинні обмеження, які передбачали закриття закладів громадського харчування, для проведення весільних церемоній та інших розважальних закладів знизили попит на одяг, взуття та прикраси. Окрім цього імпорт одягу і взуття також був призупинений, особливо в категорії одягу і взуття «second hand», що також мало негативний вплив на загальну динаміку розвитку цих сегментів товарного ринку України.

За аналогією до розвитку міжнародних товарних ринків основним негативним фактором розвитку внутрішнього товарного ринку України в умовах пандемії COVID-19 є обмеження пасажирських перевезень і розбалансування вантажних перевезень, що вплинуло на динаміку торгівлі

паливом (див. табл. 2.7), зниження обсягів якої є найнижчим зі всіх товарних груп внутрішньої торгівлі.

Таблиця 2.7

Динаміка та структура торгівлі паливом і деяких показників розвитку транспорту України у 2017-2020 роках

	2017	2018	2019	2020	Зміна до попереднього року, %
Торгівля бензином моторним	1378,8	1015,5	1154,3	1041,0	-9,8
Торгівля дизельним паливом	943,0	747,5	932,9	825,5	-11,5
Пасажирообіг, млн. пас.км	99408,6	104446	107175	49034,8	-54,2
Вантажообіг за видами транспорту, млн.т.км, всього	364192,1	361355	355009	313239,3	-11,8
у т.ч.					
Залізничний	191914,1	186344,1	181844,7	175587,1	-3,4
Морський	2848,6	1822,8	1773,9	1504,4	-15,2
Річковий	1422,9	1540,2	1613,8	1372,9	-14,9
Автомобільний	62296,8	72068,3	64952,9	65176,9	0,3
Авіаційний	275,3	339,7	295,6	316,2	7,0
Трубопровідний	105434,4	99239,9	104528,1	69281,8	-33,7

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики [28]

Дані таблиці 2.7 підтверджують наші твердження про те, що зниження транспортних перевезень негативно позначається на розвитку внутрішнього товарного ринку палива, адже зменшення пасажиропотоку внаслідок карантинних обмежень призвело до зменшення кількості транспортних засобів, які обслуговують пасажирські перевезення, а зниження попиту на продукцію добувної промисловості і металургійного комплексу зумовило зниження витрат дизельного палива на залізниці. Такі ж тенденції стосуються розвитку морського та авіаційного транспорту, а також зменшення потреби в паливі призвело до зниження обсягів трубопровідного транспортування вантажів.

Таким чином, підсумовуючи наведене вище, можемо зробити висновок про те, що пандемія COVID-19 позитивно вплинула на розвиток товарного

ринку України і товарного експорту з точки зору платіжного балансу, адже зниження обсягів імпорту на фоні незначного зниження експорту призвело до скорочення негативного сальдо балансу товарів і в цілому поточного рахунку. Стабільна кон'юнктура міжнародного ринку продовольства дозволила зберегти тенденції 2019 року в сфері експорту товарів сільського господарства, які в структурі вітчизняного експорту складають 38,3% та є сьогодні основним драйвером економічного зростання.

Окрім цього, пандемія COVID-19 створила шанс для зниження імпортозалежності національної економіки та для розвитку внутрішнього ринку шляхом стимулювання національних виробників за допомогою фіскального пакету аналогічно до розвинутих держав світу в контексті формування стратегії адаптації національних товарних ринків до так званої «нової реальності».

Кращі практики міжнародного досвіду подолання наслідків кризи зумовленої пандемією COVID-19 та стратегії підтримки розвитку товарних ринків розглянемо в наступному розділі роботи.

Висновки до розділу 2

Аналіз наслідків пандемії COVID-19 для міжнародних товарних ринків дав змогу зробити висновки про те, що карантинні обмеження, в першу чергу, основний негативний вплив мали на розвиток транспорту та комерційних послуг з перевезень. Зменшення транспортних пасажирських та вантажних перевезень вплинуло на обсяги використання палива, що в свою чергу позначилося на тенденціях міжнародних ринків мінеральних ресурсів, адже обсяги купівлі-продажу нафти і похідних продуктів зменшилося на 20-30%. Окрім цього, карантинні обмеження щодо транспорту призвели до тимчасового розриву міжнародних ланцюгів поставок, що також вплинули на розвиток міжнародного товарного ринку, адже контейнерні порти зменшили вантажні перевезення.

Іншим важливим вектором впливу пандемії COVID-19 на розвиток міжнародних товарних ринків є загальне обмеження сукупного попиту, що негативно позначилося на споживанні та виробництві. Зниження обсягів виробництва сталі та кольорових металів вплинуло на обсяги міжнародної торгівлі товарами металургійного комплексу.

Значно менший вплив пандемія COVID-19 мала на динаміку міжнародної торгівлі продуктами сільського господарства, адже в їх основу покладені товари першої необхідності, на які не було накладено карантинних обмежень. Розвиток електронної комерції забезпечував хоча і менший, але достатній попит на продукти промислового виробництва, зокрема: телекомунікаційного обладнання, інтегральних схем, комп'ютерів тощо. Позитивний вплив пандемія COVID-19 мала на розвиток міжнародного ринку фармацевтичних товарів з огляду на швидкість поширення коронавірусу.

Щодо розвитку внутрішнього товарного ринку України, то результати аналізу тенденцій участі нашої держави у міжнародній торгівлі та особливостей розвитку внутрішнього ринку дають підстави для висновків про те, що пандемія COVID-19 мала позитивний вплив. Адже зважаючи на те, що впродовж останніх років в Україні спостерігається «хронічний» дефіцит балансу товарів, то обмеження попиту на імпорту та зростання попиту на продовольчі товари сприяли тому, що негативне сальдо балансу товарів зменшилося в двічі, а це в свою чергу дозволило забезпечити позитивне сальдо зведеного платіжного балансу. Окрім цього, завдяки обмеженню попиту на імпортуні товари та погіршенню умов транспортного забезпечення міжнародних поставок на внутрішньому товарному ринку частково відбулось імпортозаміщення, що також мало позитивний ефект на розвиток внутрішньої торгівлі.

Разом з тим, наслідком пандемії COVID-19 є негативний ефект у розвитку внутрішнього транспорту, що вплинуло на внутрішній ринок мінеральних продуктів та продуктів металургійного комплексу. Карантинні обмеження на

відвідування закладів харчування та розважальних заходів негативно позначилися на розвитку ринку ювелірних виробів, одягу та взуття.

Однак, не зважаючи на можливості оперативного розвитку внутрішнього виробництва і внутрішнього ринку товарів, Україна не зуміла реалізувати політику імпортозаміщення та не створила умови для активізації розвитку виробництва з високою часткою доданої вартості, яке є основою економічного зростання.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЯ АДАПТАЦІЇ ТОВАРНИХ РИНКІВ ДО ЗОВНІШНІХ ШОКІВ

Розвиток міжнародних та національних товарних ринків в останні півтора роки відбувається під впливом пандемії COVID-19, яка негативно позначилася не лише на торгівельних відносинах, але в цілому на соціально-економічному житті світу. Як показало дослідження тенденцій розвитку міжнародних і національного товарного ринку, найбільшого впливу зазнали ринки палива і мінеральних продуктів, виробництво яких залежить від розвитку транспорту, а в період пандемії функціонування всіх видів транспорту було призупинено. Окрім цього, введення жорсткого карантину та обмеження на продаж товарів, які не відносяться до товарів першої необхідності, також мало свій негативний вплив на розвиток товарних ринків. В свою чергу карантинні обмеження призвели до зниження попиту на товари, а отже й на розвиток внутрішньої і міжнародної торгівлі, що в підсумку призвело до скорочення виробництва та зростання безробіття.

Кризові тенденції на міжнародних та національних товарних ринках зумовили необхідність розробки стратегій щодо адаптації в процесі їх розвитку до так званої «нової нормальності» шляхом впровадження потужної державної підтримки діяльності суб'єктів підприємництва та населення.

Так, загальна оцінка всіх прийнятих у відповідь на пандемію COVID-19 антикризових заходів у розвинених країнах світу ілюструє безпрецедентність державної допомоги населенню та економіці. В умовах поточної кризи уряди використовують широкий набір інструментів: прямі бюджетні витрати, податкові витрати, державні гарантії, вливання капіталу, використання позабюджетних фондів, пряме кредитування, квазібюджетну підтримку. Першочергові антикризові рішення ухвалювалися країнами навесні 2020 р., багато хто з них спочатку розраховувався на кілька місяців. Проте розвиток кризи та погіршення епідемічної ситуації зумовили нарощування масштабів державної допомоги. Більшість країн пролонгували окремі заходи підтримки

(за винятком подальшого нарощування програм державних гарантій) та рідше – вживали нові заходи у 2021 році. Деякі уряди анонсували реалізацію антикризових заходів на середньострокову перспективу, наприклад, в Австралії та Новій Зеландії – до 2024 року.

Заплановані обсяги підтримки економіки були досить великими, зокрема в Німеччині було заплановано виділити допомогу економіці у розмірі 39% ВВП, великі обсяги допомоги запланували Італія (38% ВВП), Японія (35% ВВП) та Великобританія (30% ВВП). Пакети допомоги інших розвинених країн були у кілька разів меншими: у Австралії та Канаді – 15-17% ВВП, Фінляндії та Нідерландах – менше 10% ВВП. Істотно скромніший масштаб антикризового реагування спостерігався у країнах, що розвиваються. Внаслідок обмежених можливостей щодо пом'якшення бюджетної політики обсяг антикризової підтримки в них не перевищував в середньому 7-8% ВВП [41, с. 35].

У структурі державної допомоги країнами світу спостерігаються суттєві диспропорції між умовними зобов'язаннями та заходами прямого бюджетного стимулювання. Перевагу розширенню програм надання державних гарантій приватному сектору економіки як основі антикризових пакетів віддали переважно економічно розвинуті країни – Італія (86,5% сукупного обсягу антикризових заходів), Іспанія (73,3%), Франція (65,5%), Німеччина (63,4%), Фінляндія (57,3%), Великобританія (54,6%), а також окремі країни, що розвиваються – Туреччина (73,9%) та Індія (64,3%). Саме державні гарантії забезпечили багатьом із перелічених держав вражаючі масштаби допомоги національній економіці. У той же час, фактично надана в цих країнах підтримка бізнесу була скромнішою. За попередньою оцінкою [47], попит на держгарантії в кілька разів нижчий за анонсовані пакети: в Іспанії частка наданих гарантій менше 50% від обсягу, заявленого урядом, у Франції – 36%, в Італії та Великобританії – менше 20%, у Німеччині – менше 10%. Таким чином, механізм держгарантій як інструмент надання ліквідності бізнесу на практиці виявився задіяним у значно меншому, порівняно із заявленим урядами, обсязі. Усі без винятку країни здійснюють антикризове реагування у вигляді

бюджетних інструментів: додаткових бюджетних асигнувань та податкових пільг для постраждалих категорій економічних агентів. Однак у структурі фіскальних стимулів деяких країн ці інструменти є ключовими, адже на частку бюджетних заходів у США, Новій Зеландії, Австралії, Канаді, Китаї, Чилі, Саудівській Аравії, Індонезії, Бразилії припадає понад 2/3 сукупного обсягу антикризового реагування на шоки пандемії COVID-19.

Практично невід'ємним елементом антикризової політики в умовах пандемії COVID-19 у світовій практиці стали відстрочки з податкових та страхових платежів. Зазвичай, оцінка подібних заходів не включається до вартості антикризового реагування, хоча в деяких країнах програми відстрочок обов'язкових платежів для бізнесу еквівалентні декільком відсоткам ВВП. Так, наприклад, у Данії та Швеції відкладені доходи через надання зазначених преференцій перевищують обсяг прямих бюджетних стимулів та становлять 7,9 та 6,5% ВВП відповідно [47]. Вагомі за міжнародними мірками програми відстрочок прийнято у Японії (4,9% ВВП), Канаді (3,9% ВВП), серед країн, що розвиваються – у Бразилії (2,9% ВВП) і Чилі (2,3% ВВП) [16].

В умовах поширення COVID-19 уряди зосередилися на підтримці національних систем охорони здоров'я, домогосподарств, бізнесу та регіонів. З перерахованих напрямів найбільші бюджетні стимули у розвинених країнах передбачені бізнесу (у багатьох випадках забезпечується масштабними програмами державних гарантій). Пряма бюджетна допомога також переважно розподілена між компаніями та домогосподарствами. Порівняно менші стимули використовують для забезпечення функціонування системи охорони здоров'я в умовах пандемії, а також для компенсації зниження доходів та підтримки збалансованості бюджетів субнаціонального рівня. Набір заходів підтримки приватного сектору економіки спрямовано забезпечення підприємствам доступу до ліквідності як підтримки їх діяльності, так збереження заробітних плат і зайнятості. Вирішення перерахованих завдань здійснюється за рахунок варіативних заходів державної допомоги, з яких у світовій практиці, окрім надання державних гарантій, найчастіше використовується пряме субсидування

підприємств (включаючи гранти на збереження робочих місць, заробітну плату), зниження податкового навантаження (податкові пільги, звільнення від сплати) , зниження/відстрочка зобов'язань щодо страхових внесків, пільгові позики.

Особливу увагу в поточній кризі центральні уряди приділили фіскальній підтримці суб'єктів малого і середнього бізнесу, самозайнятих осіб, а також галузей, які через специфіку діяльності найбільше постраждали від поширення коронавірусу (готельний бізнес, туризм, авіаперевезення). Уряди значно розширили національні програми соціального захисту з метою підтримки доходів населення. Порівняно більший обсяг прямого бюджетного стимулювання у цьому напрямі використовують розвинені країни. Через особливості поточної кризи бюджетна підтримка надається широкому колу економічних агентів, а не лише безробітним та нужденним. До найбільш поширених антикризових рішень у зарубіжних країнах відноситься збільшення допомоги з непрацевдатності, неповної зайнятості та безробіття.

Підтримка національної системи охорони здоров'я, що здійснюється у всіх країнах в рамках антикризової політики є нехарактерним для попередніх економічних криз. Головними заходами реагування урядів на пандемію стали виділення додаткових бюджетних асигнувань на матеріальне оснащення закладів охорони здоров'я для боротьби з поширенням COVID-19, заохочення працівників установ медичної сфери (у грошовій та іншій формі), а також експериментальні розробки та наукові дослідження. Масштаб фіскальних стимулів у цьому напрямі різноманітний: від 1,5% ВВП у Великій Британії та США до 0,5% ВВП Австралії чи 0,3% ВВП Швеції та Новій Зеландії [47]. Країни, що розвиваються, в середньому виділили менший обсяг підтримки сектору охорони здоров'я в порівнянні з розвиненими економіками, а також сконцентрувалися на матеріальному оснащенні установ медичної сфери. Поширення коронавірусу та вжиті обмежувальні заходи центральних урядів сформували виклики для стабільності субнаціональних фінансів: скорочення доходів бюджетів за одночасного зростання витрат на реалізацію регіональних

антикризових рішень. Інструментом підтримки регіонів, що широко використовується в зарубіжних країнах, стали додаткові трансферти, що надаються з метою забезпечення збалансованості бюджетів регіональних адміністрацій та компенсації скорочення доходів. У рамках перших антикризових рішень центральні уряди зосередилися на забезпеченні підтримки регіонів щодо надання послуг охорони здоров'я. Зокрема, в Австралії, Бразилії, Швеції, США було виділено додаткові ресурси субнаціональному рівню для покриття обумовлених пандемією витрат на охорону здоров'я. Іншою формою національної підтримки стало авансове перерахування регіонам затверджених міжбюджетних трансфертів (Іспанія, Китай, США). Для забезпечення більшої гнучкості бюджетної політики в умовах кризи в окремих країнах центральні уряди пом'якшили обмеження на основні параметри субнаціональних бюджетів (граничний розмір дефіциту та боргу).

Поточна економічна криза, названа експертами МВФ «Великою ізоляцією» (The Great Lockdown)[48], змусила задуматися про можливість зміни підходів до реалізації грошово-кредитної політики у глобальному масштабі. Основною тенденцією найближчих років може стати більша опора центральних банків на нетрадиційні заходи монетарної політики та адаптація інфляційного таргетування до умов низької інфляції й хронічно слабкого сукупного попиту. Найвиразніше ця тенденція проявляється у розвинених країнах, де нетрадиційні заходи грошово-кредитної політики ще з часів світової фінансової кризи 2008–2009 років стали важливою частиною інструментарію фінансової влади. Однак і країни з ринками, що формуються, центральні банки яких у 2020 р. почали активно використовувати нетрадиційні заходи монетарної політики, у перспективі можуть продовжувати їх застосовувати з метою підтримки ліквідності та стабільності фінансового ринку.

Оперативне введення карантинних заходів навесні 2020 р. та безпрецедентне зростання невизначеності призвели до гальмування економічної активності у всьому світі. Центральні банки, що діють у рамках режиму інфляційного таргетування, відповіли масштабним пом'якшенням

грошової політики, вираженим у зниженні процентних ставок, а також реалізацією програм надання ліквідності через викуп активів. Навесні 2020 р. грошова влада опинилась у скрутному становищі, оскільки криза мала ряд особливостей, що роблять її нетиповою і тому складнішою з точки зору реалізації антикризової політики. Причина економічної кризи, що торкнулася кожної країни, мала явно неекономічний характер. Вимушене введення урядами різних країн обмежувальних заходів створило штучний бар'єр для економічної активності, що вплинуло на доходи економічних суб'єктів, зайнятих у галузях, що найбільше постраждали від ізоляції та суміжних з ними видах діяльності, і тим самим негативно позначилося на сукупному попиті. У той самий час локдаун значно вплинув і на сукупну пропозицію, оскільки обсяг вироблених товарів та послуг скоротився.

Таким чином, економіки зіткнулися з комбінованою дією шоків попиту та пропозиції. З погляду центрального банку протидія шоку сукупного попиту пов'язані з меншими труднощами, ніж протидія шоку пропозиції, оскільки за умови падіння попиту одночасно скорочуються випуск та інфляція. У таких умовах конфлікту між підтримкою інфляції на цільовому рівні та забезпеченням повної зайнятості не виникає, оскільки пом'якшення монетарних умов спільно стимулює зростання цін та зайнятості. Негативний шок пропозиції одночасно чинить підвищуючий тиск на ціни, призводить до економічного спаду та збільшує безробіття. У цьому випадку грошова влада стикається з необхідністю прийняти складне рішення, оскільки пом'якшення грошової політики дестабілізує інфляцію, а її посилення посилює економічний спад.

У березні 2020 р., коли грошова влада почала активно протидіяти кризовим явищам увагу, була присутня висока невизначеність щодо впливу карантинних заходів на інфляцію. Проте центральні банки вирішили розпочати стимулюючу політику, вбачаючи своє завдання в тому, щоб, по-перше, підтримати випуск у тих галузях, де це можливо, а по-друге, запобігти фінансовій кризі та паніці на фінансових ринках. Подібна політика

реалізовувалася як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються, хоча в останніх грошова влада поводитися більш обережно. Причина цього полягала в тому, що країни, що розвиваються, зіткнулися з проінфляційним шоком, викликаним значним послабленням національних валют. На додаток до цього значну роль зіграв чинник інфляційних очікувань. Інфляційні очікування вищі в країнах, що розвиваються, що обмежує можливості центрального банку проводити м'яку політику. Пізніше стало ясно, що вибір на користь пом'якшення монетарних умов був правильним, оскільки інфляційні ризики виявилися незначними в розвинених країнах і дуже помірними в країнах, що розвиваються, а період жорсткого локдауну порівняно коротким. Розглянемо основні заходи, які вживали регулятори різних країн.

Як зазначалося вище, характерною рисою макроекономічних умов у розвинених країнах у передкризові роки були відносно низькі та нестійкі темпи зростання випуску та інфляції. Ключові ставки у США, Японії, Євросоні, Великій Британії та інших розвинених країнах не перевищували 200 б.п., а у Швеції, Швейцарії та Данії були навіть негативними. Таким чином, можливості відсоткової політики у розвинених країнах були дуже обмежені. У березні 2020 р. центральні банки найбільших країн на спеціальних сесіях вирішили знизити відсоткові ставки до мінімальних рівнів. Банк Англії зменшив ставку з 0,75 до 0,1%, ФРС – з 1,75 до 0,25%, Банк Норвегії – з 1,5 до 0,25%, Резервний банк Австралії з 0,5 до 0,25% %, Банк Канади – із 1,75 до 0,75%. Банк Швеції та ЄЦБ залишили ставку на нульовому рівні, Банк Японії та Банк Швейцарії зберегли негативні ставки (відповідно -0,1 та -0,75%) [48]. Реакція грошової влади на кризу, що розгортається, була швидкою, при цьому центральні банки використовували не принципово нові інструменти, а ті, які застосовувалися ними насамперед під час світової фінансової кризи 2008–2009 років і у посткризове десятиліття. На вибір антикризових дій вирішальний вплив зробив досвід світової фінансової кризи 2008–2009 рр., з якої було винесено важливі уроки.

По-перше, у період гострої фази кризи вирішальну роль у збереженні стабільності та ліквідності фінансових ринків, а також запобігання кредитному стисненню відіграють оперативність і рішучість дій грошової влади. Готовність регулятора застосувати всі доступні йому інструменти та чітка сигналізація про наміри докласти максимальних зусиль для протидії фінансовій кризі дозволяють значно скоротити волатильність на фінансовому ринку через вплив на очікування економічних агентів. Наявність фінансової системи, що стабільно функціонує, є необхідною умовою ефективності стимулюючої грошової політики, тому заходи повинні вживатися відразу, як тільки виявляться перші ознаки кризи. Усвідомлюючи ці обставини, центральні банки діяли оперативно, не намагаючись зайняти обережну позицію очікування, а чітко артикулюючи готовність до масштабних інтервенцій. Усі основні схеми підтримки були запуснені вже у першій половині березня 2020 р.

По-друге, надання ліквідності має бути масштабним, адресним та гнучким. Це означає, що центральним банкам необхідно створювати велику кількість спеціалізованих схем надання ліквідності, кожна з яких була б орієнтована на відновлення нормального функціонування на певному конкретному сегменті фінансового ринку або на допомогу певного типу фінансових організацій. Доступ до ліквідності повинен надаватися не лише банкам, а й іншим фінансовим інститутам, чия стійкість є критично важливою для стабільності фінансової системи. Центральні банки дуже активно грали роль кредитора останньої інстанції. Операції рефінансування було розширено, а умови надання ліквідності за термінами, якістю застави та категорії позичальника були пом'якшені. По-третє, викуп активів, зазвичай, надає значний сприятливий вплив на умови кредитування, у ситуації низьких ставок кількісне пом'якшення залишається першим інструментом стимулюючої грошово-кредитної політики. Якщо програму викупу активів включити лише безризикові державні цінних паперів, то результативність цієї політики виявиться недостатньою. Щоб монетарне стимулювання було більш дієвим, центральним банкам слід розширювати перелік паперів, що викупуються за

рахунок паперів, емітованих приватним сектором, роблячи це в координації з фіскальною владою, роль яких полягає в наданні гарантій. Керуючись цими міркуваннями, центральні банки розвинутих країн розпочали масштабний викуп цінних паперів різних категорій, включаючи комерційні папери, корпоративні облігації, цінні папери, забезпечені активами та іпотечними кредитами, і навіть акції. Подібні схеми надання ліквідності та програми викупу активів були запуснені ЄЦБ, ФРС, Банком Канади, Банком Японії та Банком Англії.

Програми кількісного пом'якшення призвели до різкого зростання балансів центральних банків. З початку року до листопада баланс Національного банку Швейцарії зріс на 15%, Банку Японії – на 22%, ЄЦБ – на 47%, Резервного банку Швеції та Банку Англії – на 50%, ФРС та Резервного банку Австралії – на 75%. Особливо сильно зросли баланси Банку Канади та Резервного банку Нової Зеландії – відповідно на 340 та 120%.

Важливим інструментом стимулювання економічної активності було розширене використання заходів таргетованого рефінансування банків, при якому банки отримують за зниженими ставками на тривалий термін кошти від центрального банку, приймаючи зобов'язання збільшити кредитування реального сектора та домогосподарств. Використання таких програм обумовлено недостатньою результативністю заходів кількісного пом'якшення, які хоч і знижують дохідність по широкому колу боргових інструментів, але все ж таки не забезпечують бажаного зростання кредитування кінцевих позичальників. Подібні програми реалізують усі найбільші центральні банки, крім Банку Канади. Банк Англії та Банк Японії запустили схеми рефінансування невдовзі після настання світової фінансової кризи 2008 р., ЄЦБ запустив першу програму даного типу у 2014 р., а ФРС вперше створила таку схему лише у 2020 р, коли грошова маса у розвинених країнах швидко збільшувалася. Так, за 2020 р. приріст грошового агрегату М3 у Єврозоні досяг 10%, у Японії – 8%, у Канаді та Великій Британії – 11%, у США – 25%.

У попередніх кризових епізодах, коли центральні банки проводили політику кількісного пом'якшення, грошова база збільшувалася кратно, але темпи зростання грошової маси залишалися помірними, оскільки за слабого попиту розширення балансів монетарної влади не призводило до пропорційного зростання кредитування. 2020 р. у цьому відношенні став нетиповим. Приріст грошової маси насамперед пов'язаний з дією стимулюючих урядових заходів, які включають програми цільового рефінансування банків під зобов'язання розширення кредитування та програми допомоги, які фінансуються за рахунок бюджету. Оскільки ці заходи супроводжувалися політикою кількісного пом'якшення, фактично, державні витрати на підтримку економіки значною мірою фінансувалися за рахунок емісії центрального банку.

В умовах глибокої транснаціональної інтеграції та взаємозалежності фінансових систем та ринків виникає необхідність у координованих спільних діях центральних банків для стабілізації глобальних ринків через надання валютної ліквідності. У 2007 р. ФРС було відкрито своп-лінії, які дозволили задовольнити попит із боку фінансових інститутів, що за межами американської фінансової системи, на ліквідність у доларах США. Своп-лінії стали важливим елементом колективної антикризової політики центральних банків. У 2020 р. центральні банки Швеції, Нової Зеландії, Австралії, Данії, Південної Кореї, Бразилії, Мексики, Сінгапуру, Норвегії відновили своп-лінії з ФРС. При цьому ФРС має постійно діючі своп-лінії з центральними банками найбільших розвинених країн (Канада, Великобританія, Японія, а також зона євро та Швейцарія).

Аналізуючи наведені вище заходи влади та центральних банків розвинутих країн світу щодо подолання наслідків пандемії COVID-19 зауважимо, що саме державне втручання у функціонування економіки відіграло вагомий роль в процесах адаптації міжнародних товарних ринків до «нової нормальності».

Для досягнення цілей адаптації окрім фіскального і грошово-кредитного пакету стимулювання розвитку економіки активно використовується

адміністративний пакет заходів, які спрямовуються на спрощення діяльності економічних суб'єктів та спрощення умов торгівлі. Вони стосуються скасування податкових перевірок, спрощення митного оформлення, звільнення від сплати митних зборів, переведення роботи державних органів в режим онлайн.

Узагальнюючи наведену вище інформацію щодо макрофакторів та інструментів впливу на економіку країн світу та товарні ринки зокрема, сформуємо стратегію адаптації товарних ринків до пандемічних шоків (див. рис. 3.1).

Рис. 3.1. Стратегія адаптації товарних ринків до шоків спричинених пандемією COVID-19*

*Джерело: власна розробка автора

Так, як свідчить практика антикризових заходів розвинутих країн, основними цілями адаптивної політики є наступні:

1) Стимулювання сукупного попиту. Стимулювання сукупного попиту за рахунок фіскальних та монетарних пакетів підтримки функціонування реального сектору економіки та платоспроможності населення має на меті швидке відновлення виробництва, зайнятості і торгівлі, що є основою макроекономічної стабільності.

2) Стимулювання виробництва має на меті підтримку малого і середнього бізнесу, які найбільше постраждали від кризи. Сектор малого і середнього бізнесу для розвинутих країн є важливий не лише як сектор, де виробляються різні необхідні товари, але й створюються робочі місця, які складають велику частку зайнятих в економіці.

3) Стимулювання розвитку торгівлі. Досягнення цієї цілі зумовлено необхідністю відновлення міжнародних ланцюгів поставок та забезпечення торгівлі критичним імпортом для країн в цілому і її населення зокрема.

Розглянемо точково один з товарних ринків, до прикладу – ринок будівельних матеріалів. У 2020 році вітчизняне виробництво будівельних матеріалів почало повільно відновлюватися, але тенденція диференціації 2019-го року все ще залишалась. Дані про різні будівельні матеріали, надані Національним бюро статистики, це підтверджують. З точки зору темпів приросту виробництва у 2021 році сухі суміші та газобетон зросли на 30% та 25% відповідно.

Водночас, під час кризи український ринок нерухомості втратив інвестиційну привабливість. У 2020 році через проблеми з фінансуванням було скорочено обсяги будівництва, значно зменшено обсяги інвестицій. Проте, слід зазначити, що в умовах сучасної комерційної та житлової забудови напрямок будівництва комерційної нерухомості має можливість отримувати прибуток від нових проєктів, а ринок житла все ще дефіцитний.

Отже, скорочення обсягів будівельних робіт призвело до зменшення попиту на будівельні матеріали, що вплинуло на скорочення його виробництва.

На товарну структуру, цінову політику та насиченість ринку будівельних матеріалів також вплинуло зниження імпорту та експорту будівельних матеріалів у 2020-2021 роках порівняно з 2019 роком. Крім коливання попиту, на зниження імпорту впливає також знецінення національної валюти, що значно підвищує ціни на іноземну продукцію. Основними постачальниками будівельних матеріалів в Україну є компанії з Польщі, Туреччини, Іспанії, Італії та Китаю.

Оцінюємо вплив обсягів сукупного товарообороту будматеріалами від обсягів введеного в країні за 2017-2020 роки експлуатацію житла (див. рис. 3.2).

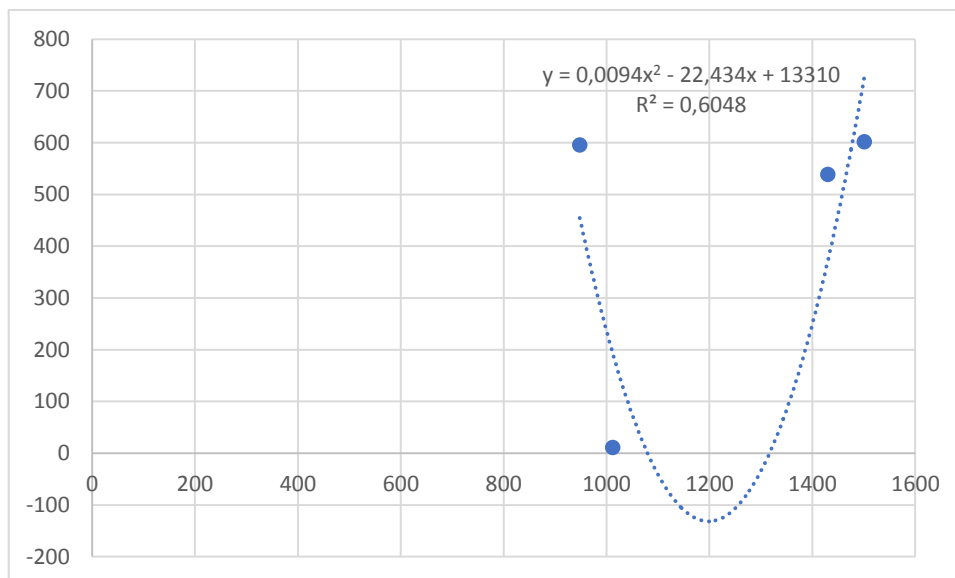

Рис. 3.2. Кореляційна залежність обсягів сукупного товарообігу будматеріалами від обсягів введеного в експлуатацію житла в Україні за 2017-2020 роки

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [28]

Проте кореляційно-регресійний аналіз (рис. 3.2) показує середній рівень залежності значення індексу оборотності будматеріалів від кількості будинків, введених в експлуатацію в Україні з 2017 по 2020 роки. Коефіцієнт детермінації становить лише 0,6048 (Поліноміальна модель). Логічним поясненням цього явища є велика частка товарів, яка відноситься до групи будівельних матеріалів

не для будівництва, а для обслуговування приміщень, зокрема пов'язаного з ремонтними роботами (особливо приватні квартири та будинки). Думка підтверджується тим, що у його структурі домінують специфічні умови первинного ринку житла України. Через відсутність статистики навантаження на технічне обслуговування населення, неможливо кількісно оцінити вплив цього параметра на динаміку ринку. Проте, на нашу думку, відсутні дані цілком можна замінити динамікою фактичних доходів населення, оскільки спостережувана активність обумовлена зростанням жителів району.

Тому побудуємо модель залежності обсягів сукупного товарообігу торгівлі будматеріалами від реальних доходів населення (див. рис. 3.3).

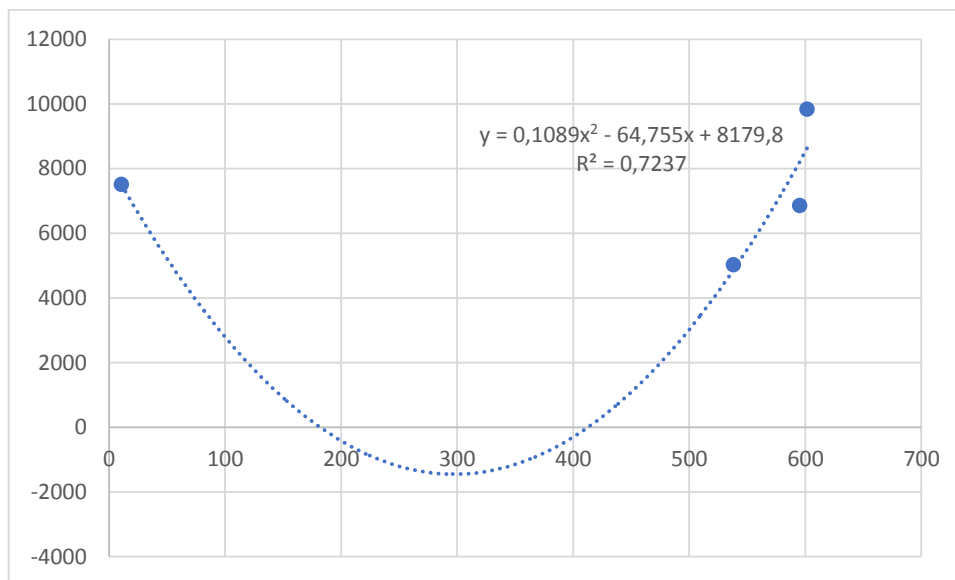

Рис. 3.3 Кореляційна залежність обсягів сукупного товарообігу торгівлі будматеріалами від середньомісячної зарплати в Україні за 2017-2020 роки

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [28]

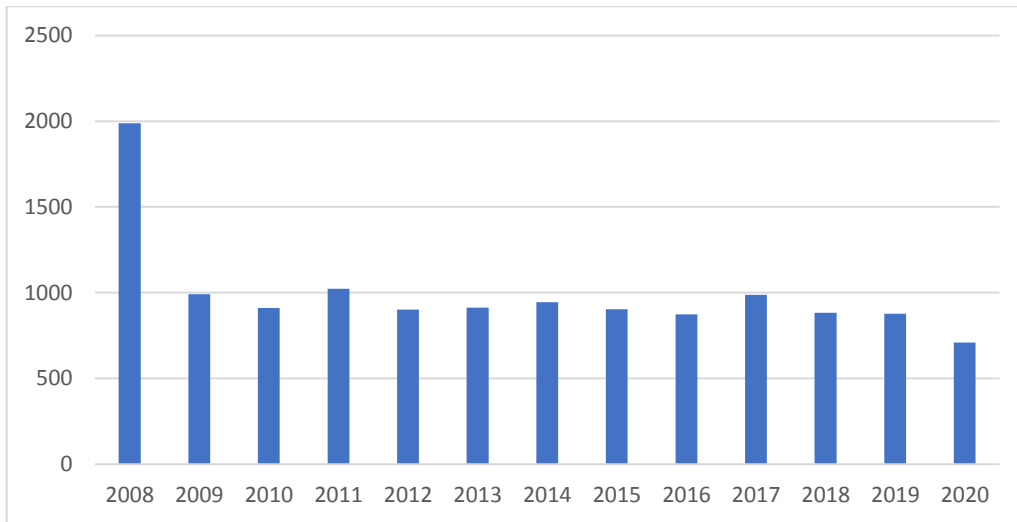
Можна зробити висновок, що залежність від розмірів заробітної плати населення, вираженій у дол. США, а не у гривнях (див. рис. 3.3.), є значно тісношою (коефіцієнт детермінації - 0,7237). Отже, саме зростання реальних доходів населення обумовлює зростання обсягів товарообороту роздрібною торгівлі будівельними матеріалами. Ця залежність спонукає стверджувати, що

із збільшенням доходу населення, вони більшу його частку витрачають на купівлю будівельних матеріалів.

Отже, щоб підвищити сукупний попит на ринку будівельних матеріалів, потрібно збільшити рівень номінальної заробітної плати. Підвищення номінальної заробітної плати на 10 грн. збільшить номінальний ВВП на 2,3 млрд. грн. і зменшить зростання реального ВВП на 0,045 п.п. З одного боку, збільшення номінальної заробітної плати приведе до збільшення наявного доходу та споживання домогосподарств, що приведе до зростання номінального ВВП та дефлятора ВВП. З іншого боку, збільшення заробітної плати працівників, тобто перерозподіл доходів між працею та капіталом, приводить до зменшення тіньової економіки.

Зміни у сукупному попиті на будівельні матеріали спричинюють зміни у сукупній їх пропозиції. Статистика виробництва основних будівельних матеріалів була такою: у червні 2021 року продажі будівельних матеріалів на українському ринку склали 3,9 млн тонн (збільшення на 11% до травня 2021 року). З січня по червень 2021 року продажі зросли на (+17,8)% у порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Аналіз портфеля ринку будівельних матеріалів за основними сегментами показує, що динамічний діапазон становить від (-7%) до (+53%), при цьому 95% сегментів ринку демонструють позитивну динаміку. З січня по червень 2020 року продажі досягли (-7,5%) порівняно з аналогічним періодом 2019 року. Динамічний індекс ринку будівельних матеріалів розраховується на основі 9 базових ринків: цемент, бетон, залізобетон і залізобетон, металоконструкції, сендвіч панелі, світлопрозорі конструкції, керамічна плитка, газоблоки, силікатна плитка.

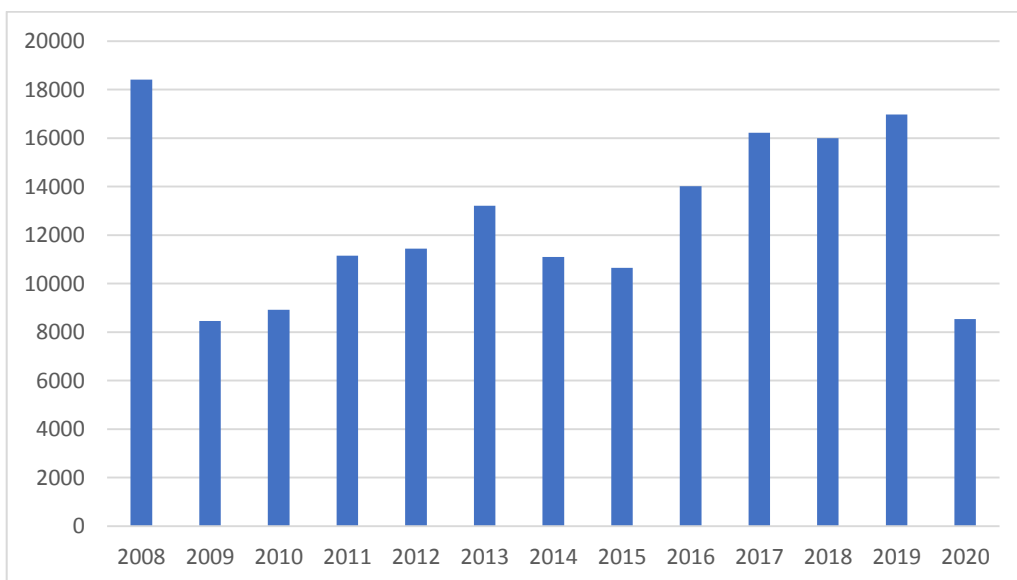
Розглянемо та порівняємо сектори будівельного ринку у розрізі цегли керамічної та товарного бетону та проаналізуємо обсяги виробництва цих товарів (див. 3.4, 3.5).

**Рис. 3.4 Обсяги виробництва цегли керамічної за 2008-2020 роки,
млн. шт. ум. цегли**

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [28]

У 2018 році випуск керамічної вогнетривкої цегли зменшилося на 11% порівняно з попереднім роком. У 2019 році ситуація стабілізувалася, але виробництво не зросло, а у 2020 році виробництво зменшилося на майже 20%.

**Рис. 3.5 Обсяги виробництва товарного бетону за 2008-2020 роки,
тис. т**

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [28]

Після падіння в 2018 р. виробництво товарного бетону в 2019 році зросло на 5% порівняно з аналогічним періодом 2018 року, а у 2020 році знизилося на майже 50%.

Адаптація сукупної пропозиції до змін у сукупному попиті вимагає певного часу та здійснення виробниками додаткових витрат, а це, своєю чергою, призводить до зростання цін на цей вид товару. Отож, з-поміж основних факторів формування сукупної пропозиції виділимо ціновий. Політика ціноутворення на будівельні матеріали повинна будуватись з урахуванням таких аспектів:

1) Динаміки світових цін на будівельні матеріали, оскільки у вітчизняних виробників є можливість вийти на зовнішній ринок.

2) Обсягів імпортованих будівельних матеріалів, а також обладнання для їх виробництва, що має безпосередній вплив на їх ціну. Значна на сьогодні залежність сектору будівництва від обсягів імпортованих будівельних матеріалів значно актуалізувала вплив такого фактора як коливання валютного курсу.

3) Витрат на виробництво будівельних матеріалів, зокрема середніх, оскільки саме вони складають основу їх ціни. Виробництво будівельних матеріалів є ресурсномістким, тому рівень та динаміка цін на ресурси є вагомим чинником політики ціноутворення.

Динаміку цін на ринку будівельних матеріалів, зокрема ринку цегли керамічної зображено на рис. 3.6:

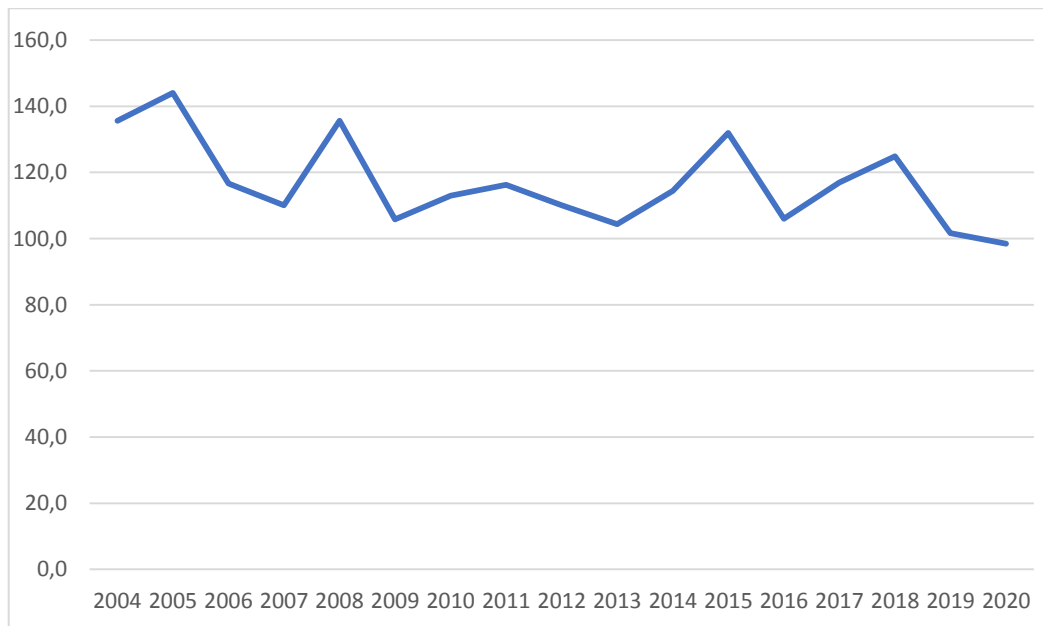

Рис. 3.6. Динаміка цін на керамічну цеглу за 2004-2020 роки, %

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [28]

Як зображено на рисунку, ціни на цеглу керамічну динамічно коливалися і у 2020 році досягнули свого мінімального показника.

Подальше функціонування ринку будівельних матеріалів, загалом, має два можливі сценарії. Перший сценарій базується на подальших кризових явищах, що викликані пандемією у сфері будівництва: скорочення обсягів будівництва відповідно скорочення сукупного попиту на будівельні матеріали. Окрім цього, низька платоспроможність населення, з одного боку, та ріст цін на будівельні матеріали, з другого боку – це також вагомі фактори зменшення попиту на них.

Другий сценарій ґрунтується на реалізації стратегії адаптації ринку будівельних матеріалів до шоків, викликаних пандемією COVID-19.

З метою подолання наслідків пандемії COVID-19 Уряд і Національний банк України також розробили ряд заходів, однак їх масштабність та ефективність суттєво відрізнялася від антикризових заходів в розвинутих країнах світу. Основні антикризові заходи України згруповано в таблиці 3.1.

Аналізуючи запропоновані Кабінетом Міністрів України антикризові заходи, що спрямовані на подолання негативних наслідків пандемії COVID-19,

можемо зробити висновок, що вони мали адміністративно-податковий акцент. Адже більшість з них стосується спрощення оподаткування підприємств малого і середнього бізнесу, виплат допомоги фізичним-особам підприємцям і їх найманим працівникам, скасування сплати ЄСВ впродовж трьох місяців, скасування податкових перевірок, штрафів, продовження строків подання податкової звітності тощо.

Такі заходи безумовно створювали умови для збереження малих і середніх підприємств, однак вони мали обмежений вплив на відновлення економіки і торгівлі, адже малі підприємства в Україні створюють значно нижчу частку ВВП ніж в розвинутих країнах світу, а тіньовий сектор є в декілька разів більшим.

Таблиця 3.1

Перелік реалізованих Кабінетом Міністрів України та Національним банком України антикризових заходів у 2020-2021 роках

№ п/п	Назва антикризового заходу Кабінету Міністрів України/Національного банку України в умовах пандемії COVID-19
1.	Відстрочення граничних термінів декларування та сплати податку на доходи фізичних осіб за 2019 рік відповідно до 1 липня та 1 жовтня 2020 р
2	Отримання кредитів в межах державної програми доступних кредитів 5-7-9%
3	Створення резервного фонду для підтримки МСБ на пріоритетні цілі
4	Скасування штрафів та пені за порушення термінів декларування та сплати податків на час карантину
5	Податкові канікули з єдиного податку, земельного податку та податку на майно на час карантину
6	Відстрочення без нарахування пені на період до 6 місяців сплати податкової заборгованості, рішення про стягнення якої було прийняте до 01.03.2020 р.
7	Скасування податку на об'єкти нежитлової нерухомості з 01.03.2020-31.05.2020 р.
8	Звільнення фізичних осіб-підприємців від нарахування та сплати ЄСВ на період карантину
9	Мораторій на здійснення заходів державного нагляду (контролю)
10	Мораторій на податкові перевірки
11	Спрощення митних процедур з ввезення продовольчих і непродовольчих товарів першої необхідності
12	Відстрочка переоформлення дозвільних документів до кінця дії карантину
13	Зниження облікової ставки на першому етапі до 10% річних, а потім поступово до 7% річних
14	Збільшення строків рефінасування банків та розширення переліку прийнятної застави, запровадження нових інструментів, у тому числі – довгострокового рефінасування на строк від 1 до 5 років
15	Оптимізація розрахунку обов'язкових резервів в межах заходів по підтримці ліквідності банків
16	Розробка рекомендацій банкам щодо реструктуризації кредитів позичальникам, які постраждали через пов'язані із пандемією обмеження
17	Зниження норми обов'язкового резервування банків для валютних коштів з метою їх залучення та утримання в банківській системі України
18	Відтермінування проведення стрес-тестування, впровадження буферів капіталу та скасувати виїзні перевірки, відтермінування подання банками річної фінансової звітності
19	Пряма фінансова допомога фізичним-особам підприємцям під час локдауну у розмірі 8 тис. грн.

Окрім цього, на наш погляд, на сукупний попит в Україні значно більший вплив має населення, ніж малі підприємства, що свідчить про те, що окрім малого бізнесу потрібно було більше фінансової підтримки надати населенню, як працюючому, так і не працюючому. Адже хоча малі підприємці й отримали

допомогу у 8 тис. грн. попит на їх продукції не збільшився, оскільки населення не мало достатнього фінансового ресурсу. Більше того, варто зауважити, що велика кількість населення повернулася із заробітків з-за кордону, що також мало негативний вплив на споживчий попит.

Щодо великих економічних суб'єктів, то запровадження програми «Доступні кредити 5-7-9%» є позитивним явищем для національної банківської системи, однак при цьому не було пом'якшено нормативів оцінки банками кредитоспроможності клієнтів, що не дало змоги ефективно використати даний інструмент, адже в умовах кризи та гібридної війни кредитоспроможність вітчизняного бізнесу завжди буде на низькому рівні.

Таким чином, підсумовуючи вищенаведене зауважимо, що стратегія адаптації міжнародних і внутрішніх товарних ринків передбачає застосування стимулюючих фіскальних і грошово-кредитних пакетів для населення, малого і великого бізнесу. Основна ціль таких пакетів полягає у стимулюванні сукупного попиту через підвищення платоспроможності усіх економічних агентів.

Висновки до розділу 3

Аналіз антикризових заходів щодо подолання наслідків пандемії COVID-19 розвинутих країн світу дав змогу зробити висновок, що вони були спрямовані на досягнення трьох стратегічних цілей: стимулювання сукупного попиту за рахунок фіскальних та монетарних пакетів підтримки функціонування реального сектору економіки та платоспроможності населення; стимулювання виробництва, що мало на меті підтримку малого і середнього бізнесу, які найбільше постраждали від кризи; стимулювання розвитку торгівлі, що було зумовлено необхідністю відновлення міжнародних ланцюгів поставок та забезпечення торгівлі критичним імпортом для країн в цілому і їхнього населення зокрема.

Досягнення цих цілей було зумовлено виділенням значних фінансових ресурсів у вигляді прямого бюджетного фінансування підприємств, зокрема суб'єктів малого і середнього бізнесу, надання державних гарантій та пом'якшення грошово-кредитної політики з метою надання доступу комерційним банкам до великих обсягів ліквідності. Реалізація цих пакетів дозволила відновити економіку на рівень вищий, ніж той, що на початку року прогнозувався Світовим банком та Міжнародним валютним фондом.

Для реалізації цієї стратегії окрім фіскального і грошово-кредитного пакету стимулювання розвитку економіки активно використовувався адміністративний пакет заходів, які були спрямовані на спрощення діяльності підприємств та спрощення умов торгівлі. Вони стосувалися скасування податкових перевірок, спрощення митного оформлення, звільнення від сплати митних зборів, переведення роботи державних органів в режим онлайн.

Аналіз запропонованих Кабінетом Міністрів України антикризових заходів, що спрямовані на подолання негативних наслідків пандемії COVID-19, дозволив зробити висновок, що вони мали адміністративно-податковий акцент. Адже більшість з них стосується спрощення оподаткування підприємств малого і середнього бізнесу, виплат допомоги фізичним-особам підприємцям і їх найманим працівникам, скасування сплати ЄСВ впродовж трьох місяців, скасування податкових перевірок, штрафів, продовження строків подання податкової звітності тощо.

Загалом стратегічна ціль щодо підвищення сукупного попиту в Україні, стимулювання внутрішнього виробництва та внутрішньої торгівлі не була вирішена, адже фіскальний пакет був обмеженим та стосувався здебільшого малих і середніх підприємств. Водночас населення, в якого зменшилися фінансові можливості внаслідок звільнення з роботи чи повернення з-за кордону не отримало фінансової підтримки від держави, а сукупний попит на внутрішніх товарних ринках формують, зокрема, і домашні господарства.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретичні засади і розроблено практичні рекомендації щодо адаптації світових товарних ринків до впливу пандемії COVID-2019. Отримані результати дослідження дозволили зробити такі висновки:

1. На основі аналізу наукової літератури з питань економічної теорії, теорій економічної конкуренції та галузевих ринків в роботі узагальнено наукові підходи до розуміння сутності ринку під яким запропоновано розуміти складну систему економічних відносин між продавцями і покупцями з приводу купівлі-продажу суспільних благ на основі встановленої ціни під впливом об'єктивно-суб'єктивних факторів з боку попиту і пропозиції.

2. Доведено, що товарний ринок з огляду на створення умов для обміну товарами першої необхідності - це основний ринок у світовій економіці і формально є місцем зустрічі покупців і продавців з різних країн світу, який, фактично, дозволяє задовольнити будь-які потреби покупця, економіки тієї чи іншої країни та людства в цілому.

3. У роботі виокремлено та охарактеризовано сутність основних функцій міжнародного товарного ринку, таких як: інформаційна, регулююча, контролююча, стимулююча, посередницька, сануюча. Окрім цього в роботі запропоновано таку функцію міжнародного ринку як забезпечуюча, суть якої полягає в тому, що міжнародний товарний ринок дозволяє придбати будь-який товар та задовольнити будь-які матеріальні потреби економічних агентів, незважаючи на обмеженість ресурсів для виробництва того чи іншого товару в межах національної економіки.

4. Розвиток міжнародних товарних ринків залежить від певних факторів, що визначають його кон'юнктуру. На основі аналізу фундаментальних наукових праць з питань економічної кон'юнктури в роботі систематизовано основні фактори впливу на тенденції розвитку міжнародних товарних ринків, зокрема виокремлено такі фактори, як: умови торгівлі, науково-технічний

прогрес, затримки в прийнятті інвестиційних рішень та здійсненні самих інвестицій, інновації, природні фактори, технічні фактори, екологічні фактори.

5. Аналіз наслідків пандемії COVID-19 для міжнародних товарних ринків дав змогу зробити висновки про те, що карантинні обмеження, в першу чергу, основний негативний вплив мали на розвиток транспорту та комерційних послуг з перевезень, адже закриття кордонів, вимоги щодо кількості перебування пасажирів у громадському транспорті, переведення багатьох працівників на дистанційну роботу – все це суттєво зменшило обсяги пасажирських перевезень, а також деяких вантажних перевезень. Зменшення транспортних пасажирських та вантажних перевезень вплинуло на обсяги використання палива, що в свою чергу позначилося на тенденціях міжнародних ринків мінеральних ресурсів, адже обсяги купівлі-продажу нафти і похідних продуктів зменшилися на 20-30%. Окрім цього, карантинні обмеження транспорту призвели до тимчасового розриву міжнародних ланцюгів поставок, що також вплинуло на розвиток міжнародного товарного ринку, адже контейнерні порти зменшили вантажні перевезення.

6. Іншим важливим вектором впливу пандемії COVID-19 на розвиток міжнародних товарних ринків є загальне обмеження сукупного попиту, що негативно позначилося на споживанні та виробництві. Зниження обсягів виробництва сталі та кольорових металів вплинуло на обсяги міжнародної торгівлі товарами металургійного комплексу.

7. Значно менший вплив пандемія COVID-19 мала на динаміку міжнародної торгівлі продуктами сільського господарства, адже в їх основу покладені товари першої необхідності на які не було накладено карантинних обмежень. Розвиток електронної комерції забезпечував хоча і менший, але достатній попит на продукти промислового виробництва, зокрема: телекомунікаційного обладнання, інтегральних схем, комп'ютерів тощо. Позитивний вплив пандемія COVID-19 мала на розвиток міжнародного ринку фармацевтичних товарів, що об'єктивно мала причиною швидкість поширення коронавірусу.

8. Щодо розвитку внутрішнього товарного ринку України, то аналіз тенденцій участі держави у міжнародній торгівлі та особливості розвитку внутрішнього ринку дало підстави для висновків про те, що пандемія COVID-19 мала позитивний вплив. Адже зважаючи на те, що впродовж останніх років в Україні спостерігається хронічний дефіцит балансу товарів, то обмеження попиту на імпорт та зростання попиту на продовольчі товари сприяли тому, що негативне сальдо балансу товарів зменшилося в двічі, а це в свою чергу дозволило забезпечити позитивне сальдо зведеного платіжного балансу. Окрім цього обмеження попиту на імпорتنі товари та погіршення умов транспортного забезпечення міжнародних поставок на внутрішньому товарному ринку відбулися елементи імпортозаміщення, що також мало позитивний ефект на розвиток внутрішньої торгівлі.

9. Разом з тим, пандемія COVID-19 мала негативний ефект на розвиток внутрішнього транспорту, що вплинуло на внутрішній ринок мінеральних продуктів та продуктів металургійного комплексу. Карантинні обмеження на відвідування закладів харчування та розважальних заходів негативно позначилися на розвитку ринку ювелірних виробів, одягу та взуття.

10. Однак, не зважаючи на можливості оперативного розвитку внутрішнього виробництва і внутрішнього ринку товарів, Україна не зуміла реалізувати політику імпортозаміщення та не створила умови для активізації розвитку виробництва з високою часткою доданої вартості, яке є основою економічного зростання.

11. На прикладі ринку будівельних матеріалів обґрунтовано, що заходи з реалізації стратегії адаптації товарних ринків до наслідків Аналіз антикризових заходів щодо подолання наслідків пандемії COVID-19 розвинутих країн світу дав змогу зробити висновок, що вони спрямовані на досягнення трьох стратегічних цілей: стимулювання сукупного попиту за рахунок фіскальних та монетарних пакетів підтримки функціонування реального сектору економіки та платоспроможності населення; стимулювання виробництва, що мало на меті підтримку малого і середнього бізнесу, які найбільше постраждали від кризи, і

здійснюється з урахуванням цінових процесів; стимулювання розвитку торгівлі, що було зумовлено необхідністю відновлення ланцюгів поставок, зокрема, міжнародних та забезпечення торгівлі критичним імпортом для країн в цілому і її населення зокрема.

12. Встановлено, що макрофакторами та інструментами державного та фінансового впливу на формування і реалізацію стратегії адаптації товарних ринків до наслідків пандемії є адміністративні, фіскальні та грошово-кредитні. Зокрема, досягнення стратегічних цілей було зумовлено виділенням значних фінансових ресурсів у вигляді прямого бюджетного фінансування підприємств, зокрема суб'єктів малого і середнього бізнесу, надання державних гарантій та пом'якшення грошово-кредитної політики з метою надання доступу комерційним банкам до великих обсягів ліквідності. Реалізація цих пакетів дозволила відновити економіку на рівень вищий, ніж той, що на початку року прогнозувався Світовим банком та Міжнародним валютним фондом. Для реалізації стратегії окрім фіскального і грошово-кредитного пакету стимулювання розвитку економіки активно використовувався адміністративний пакет заходів, які були спрямовані на спрощення діяльності підприємств та спрощення умов торгівлі. Вони стосувалися скасування податкових перевірок, спрощення митного оформлення, звільнення від сплати митних зборів, переведення роботи державних органів в режим онлайн.

13. Аналіз запропонованих Кабінетом Міністрів України антикризових заходів, що спрямовані на подолання негативних наслідків пандемії COVID-19, дозволив зробити висновок, що вони мали адміністративно-податковий акцент. Адже більшість з них стосується спрощення оподаткування підприємств малого і середнього бізнесу, виплат допомоги фізичним-особам підприємцям і їх найманим працівникам, скасування сплати ЄСВ впродовж трьох місяців, скасування податкових перевірок, штрафів, продовження строків подання податкової звітності тощо.

15. Загалом стратегічна ціль щодо підвищення сукупного попиту в Україні, стимулювання внутрішнього виробництва та внутрішньої торгівлі не

була вирішена, адже фіскальний пакет був обмеженим та стосувався здебільшого малих і середніх підприємств. Водночас населення, в якого зменшилися фінансові можливості внаслідок звільнення з роботи чи повернення з-за кордону не отримало фінансової підтримки від держави, а сукупний попит на внутрішніх товарних ринках формують, зокрема, і домашні господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива : монографія / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук та ін.] ; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – Київ : КНЕУ, 2010. – 334 с.
2. Базилюк Я. Б. Економічна безпека України в умовах протидії COVID-19 / Я. Б. Базилюк // Причорноморські економічні студії. - 2020. - Вип. 54. - С. 34-38.
3. Балабанова Л. В. Оптовая торговля: маркетинг и коммерция. -М.: Экономика, 2010. - 206 с.
4. Балабанова Л. В. Оптовая торговля: маркетинг и коммерция. -М.: Экономика, 2010. - 115 с.
5. Вагнер І.М., Демко І.І. Вплив COVID-19 на економічний розвиток малого і середнього бізнесу в Україні. Вісник університету банківської справи. 2020. № 1 (37). С. 59—66.
6. Вплив COVID-19 на світову економіку та зовнішню торгівлю України. URL: <https://voxukraine.org/vpliv-covid-19-na-svitovu-ekonomiku-ta-zovnishnyu-torgivlyu-ukrayini> (дата звернення 21.09.2021).
7. Вплив COVID-19 та карантинних обмежень на економіку України. Громадська організація «Центр прикладних досліджень» Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні. Липень 2020. URL: <https://www.kas.de/> (дата звернення 21.09.2021).
8. Гордей О. Д. Вплив COVID-19 на економічне зростання в Україні / О. Д. Гордей, К.О. Безноско, А.О. Мерва // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. - 2020. - № 1-2. - С. 49-63.
9. Григоренко Ю. «Без правил: протекціонізм перетворив торгівлю на війну всіх проти всіх.» URL: <https://gmk.center/ua/posts/bez-pravil-protekcionizm-peretvoriv-torgivlju-na-vijnu-vsikh-proti-vsikh> (дата звернення 21.09.2021).

10. Гриценко А. А. Тема 26. Економічні цикли: об'єктивний характер і теорії / А. А. Гриценко, В. Г. Подлесна // Економічна теорія. - 2014. - № 3. - С. 99-115.
11. Економічна теорія: Політекономія: підручник / За ред. В. Д. Базилевича. 6-те вид., перероб. і доп. К.: Знання-Прес, 2007. 719 с.
12. Загороднюк О. В. Теоретична сутність ринку, його функції та структурні складові Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; [редкол.: О. О. Беляєв (відп. ред.) та ін.]. Київ : КНЕУ, 2009. Спец. вип.: Аграрна економічна освіта в розбудові конкурентоспроможного сільського господарства України. С. 279-288.
13. Коленченко Л. П. Наукові підходи до визначення і структури товарного ринку. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2012, № 3 (19). С. 49-52.
14. Комплексний пакет загальнодержавних антикризових заходів подолання наслідків пандемії та створення передумов до сталого соціально-економічного зростання. Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. Харків. 2020. URL: https://ndc-ipr.org/media/posts/presentations/COVID_%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D1%96_%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8_Id1cWOb.pdf (дата звернення 21.09.2021).
15. Кондратьев Н. Д. Избранные сочинения. М.: Экономика, 1993. С. 24-83.
16. Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики. М.: Экономика, 1989. С. 172-226.
17. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения / Н.Д. Кондратьев. М. : Экономика, 2002. С. 320-321.

18. Короленко Н. В., Ларіна Т. І. Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України в умовах глобальної кризи Covid-19. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 1. С. 59–65.

19. Кучеренко В.Р., Карпов В.А. Основи економічної кон'юнктури: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.; Одес. держ. екон. Ун-т. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 224 с.

20. Ліпич Л.Г., Кошій О.В. Економічна кон'юнктура: механізм формування та методологічні підходи до оцінювання: Монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. 220 с.

21. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2т.: Пер. с англ. 11-го изд. Т.1. М.: Республика, 1992. 399 с.

22. Олефір В. К. Економічні цикли і кризи: історія і сучасність. Актуальні проблеми економіки. 2013. № 10. С. 23-35.

23. Осика С.Г., Пятницький В.Т. Світова організація торгівлі / 3-тє видання, перероблене і доповнене. К.: «К. І. С», 2005. 514 с.

24. Основи економічної теорії / С. В. Мочерний, С. А. Єрохін, Л. О. Каніщенко та ін. За ред. С. В. Мочерного. К.: ВЦ «Академія», 1997. 464 с.

25. Основи економічної теорії: підручник / А. А. Чухно, П. С. Єщенко, Г. Н. Климко та ін.; За ред. А. А. Чухна. К.: Вища шк., 2001. 606 с.

26. Остроушко А. Вплив COVID-19 на економіку України та пошук шляхів усунення наслідків карантинних заходів. Креативний простір. 2021. № 1. С. 97-98.

27. Офіційний сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: <https://www.who.int/ru/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> (дата звернення 21.09.2021).

28. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 21.09.2021).

29. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <https://www.imf.org> (дата звернення 21.09.2021).

30. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення 21.09.2021).
31. Офіційний сайт Світового банку <https://www.worldbank.org/> (дата звернення 21.09.2021).
32. Офіційний сайт Світової організації торгівлі. URL: <https://www.wto.org> (дата звернення 21.09.2021).
33. Попадинець Н. М. Внутрішній ринок: підходи до визначення. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2015. Вип. 6. С. 124-129.
34. Про захист економічної конкуренції: Закон України № 2210-III від 11.01.2001. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/2210-14> (дата звернення 21.09.2021).
35. Роббинс Л. История экономической мысли: лекции в Лондонской школе экономики / пер. с англ. Н.В. Автономовой под ред. В.С. Автономова. М.: Изд. Института Гайдара, 2017. 488 с.
36. Світова торгівля в часи пандемії COVID-19: до чого готуватися. URL: <https://business.rayon.in.ua/blogs/411344-svitova-torgivlya-v-chasi-pandemii-covid-19-do-chogo-gotuvatisya> (дата звернення 21.09.2021).
37. Стабуліс М., Лазаріду І. Вплив Covid-19 на економіку, зайнятість та нові навички. Журнал європейської економіки. 2020. Т. 19, № 3. С. 433-447.
38. Туган-Барановский М. И. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. 3-е совершенно переработанное издание. СПб., 1914. Переиздания: Пг.-М., 1923; М.: РОССПЭН, 1997. 574 с.
39. Цикли Жюгляра. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8_%D0%96%D1%8E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D1%80%D0%B0 (дата звернення 21.09.2021).

40. Черленяк І. І., Курей О. А. Виклики антикризового управління економікою в умовах пандемії. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. 2020. Вип. 1. С. 10-18.
41. Экономика и экономическая политика в условиях пандемии / Под ред. д-р экон. наук Кудрина А.Л. М.: Издательство Института Гайдара, 2021. 344 с.
42. Экономическая теория / ред. Камаева В.Д. 10-е изд., перераб. И доп. М.: ВЛАДОС, 2003. 592 с.
43. Яремович П.П. Особливості формування сучасних міжнародних товарних ринків. Причорноморські економічні студії. 2019. Випуск 48-1. С. 183-187.
44. Cavallino P., De Fiore F. Central banks' response to COVID-19 in advanced economies // Bank for International Settlements Bulletin. No. 21. 2020.
45. COVID-19 CORONAVIRUS PANDEMIC. URL: <https://www.worldometers.info/> (дата звернення 21.09.2021).
46. Crum W. Cycles of rate on Commercial Paper. Review of Economic Statistics. 1923. Vol. V. January.
47. Fiscal Monitor. IMF. October 2020. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2020/09/30/october-2020-fiscal-monitor> (дата звернення 21.09.2021).
48. IMF. World economic outlook: the Great Lockdown. April 2020.
49. Juglar C. Des crises commerciales et de leur retour periodique en France en Angleterre et aux Etats-Unis. Paris, 1862.
50. Kitchin J. Cycles and Trends in Economic Factors. Review of Economic Statistics. 1923. Preliminary. Vol. V. January. P. 10-16;
51. Kuznets S. S. Cyclical Fluctuations: Retail and Wholesale Trade, United States, 1919– 1925. New York, 1926.